శ్రీమత్త్రిపురసుందర్యై నమః

సమస్తధర్మశాస్త్రపారావారపారదృశ్వభిః

శ్రీవైద్యనాథదీక్షితైర్విరచితే స్మృతిముక్తాఫలే

తిథినిర్ణయకాణ్డః.

కో॥ ఇ॥ పి॥ రాఘవాచార్యైః

దొడ్డసెటి॥ నారాయణశాస్త్రిభిశ్చ

పరిశోధితస్సన్

వాజపేయం కృష్ణశాస్త్రిణా

వెంకటాద్రిశాస్త్రిణా చ

బెంగళూరు బుక్ డిపో ముద్రాక్షరశాలాయాం

ముద్రితస్సన్ వి యతేతరావ్

బెంగళూర్

విరోధిసంవత్సర జ్యేష్ఠ శు॥ [illegible]

ఏతద్గ్రంథస్య మూల్యం క[illegible]షట్కమ్.

శ్రీః

శ్రీగణాధిపతయే నమః

ఏతద్గ్రన్థస్థ విషయసూచికా.

విషయానుక్రమణికా

ఏతద్గ్రంథస్థ విషయానుక్రమణికా సంపూర్ణా

—(*)—

శ్రీరస్తు.

శ్రీమేధా దక్షిణామూర్తయేనమః

స్మృతి ముక్తాఫలే * ధర్మ శాస్త్రే.

తిథినిర్ణయకాణ్డ ప్రారమ్భః

---

* నిమేషాదికాలః *

అథకాలోనిరూప్యతే ॥ సచకర్మాఙ్గభూతః తదాహ గార్గ్యః ॥ తిథి నక్షత్రవారాది సాధనం పుణ్యపాపయోః । ప్రధానగుణభావేన నస్వాతన్త్ర్యేణతేక్షమా ఇతి॥ వ్యాసోపి ॥ యత్తిథౌ యచ్చనక్షత్రే వారేయత్రచ యద్యథా । విహితంవానిషిద్ధంవా పాలయంస్త్రిదివంవ్రజేత్ ॥ అపాలయన్ పునర్మోహాద పవిత్రం పదంవ్రజేదితి ॥ కాలఏకోప్యుపాధిభేదాదనేకప్రకారః । తథాహ గార్గ్యః ॥ అక్షిపక్ష్మపరిక్షేపో నిమేషః పరికీర్తితః । ద్వానిమేషాత్రుటిర్నామ ద్వేత్రుటీతులవస్స్మృతః॥ ద్వౌలవౌకణఇత్యుక్తః కాష్ఠాప్రోక్తాదశక్షణః ॥ త్రింశత్కాష్ఠాః కలాప్రోక్తా కలాస్త్రింశన్ముహూర్తకః ॥ తేపిత్రింశదహోరాత్ర ఇత్యాహ భగవాన్ హారీతః ॥ తిథిస్వరూపముక్తం కాలాదర్శే । రవీందోర్వ్యోమ్నిపరిభ్రమాద్దర్శశ్చపూర్ణిమా । కలాప్రవేశనిర్యాణైః తిథయోన్యాశ్చపక్షయోరితి ॥ సూర్యాచంద్రమసోః సన్నికర్షోదర్శః। విప్రకర్షః పూర్ణిమాభవతి । ఇందోఃకలానాంరవౌప్రవేశ నిర్యాణైః కృష్ణపక్షయోః ప్రతిపదాదయస్తిథయోభవేయురిత్యర్థః ॥ తత్ర సంపూర్ణతిథీనాం నాస్తిసందేహః । యదాహ్రాసవశేనఖండతిథిర్భవతి తదా నిర్ణయోపేక్ష్యతే । ఖర్వాదర్పాన్తథా హింస్రా త్రివిధం తిథిలక్షణం ॥ ధర్మాధర్మవశాదేవ తిథిస్త్రేధాపివర్తతే ఇతి ॥ ఖర్వస్సమతిథిః దర్పాన్వృద్ధియుక్తా హింస్రాక్షయయుక్తా ॥

* ఖణ్డ తిథౌ విధినిషేధ వ్యవస్థామాహవృద్ధగార్గ్యః *

నిమిత్తంకాలమాదాయ వృత్తిర్విధినిషేధయోః । విధిగపూజ్యతిథౌత్ర నిషేధగి కాలమాత్రకే ॥ తిథీనాంపూజ్యతానామ కర్మానుష్ఠానయోగ్యతా । నిషేధస్తు నివృత్త్యాత్మా కాలమాత్రమపేక్షత ఇతి॥ దర్శేస్నాత్వాపితృభ్యస్తు దద్యాత్కృష్ణతిలోదక మిత్యాదివిధిః కర్మానుష్ఠానయోగ్యతిథిమపేక్షతే । అమావాస్యాయాంనగచ్ఛేత్పాప్రక్తకాలామపి స్త్రియం। తైలంచనస్పృశేదామంవృక్షాదీంశ్చనచ్ఛేదయేదిత్యాదికోనిషేధస్తిథిమాత్రమపేక్షత ఇత్యర్థః ॥ ఏవంచ సతిఖండతిథౌపూజ్యత్వం నిర్ణేతవ్యం భవతి తత్ర ప్రతిపద మారభ్య పంచదశ్యం తాస్తిథయః క్రమేణనిర్ణీయంతే ॥

* ప్రతిపద్ద్వైవిధ్యం *

ప్రతిపద్ద్వివిధాశుద్ధావిద్ధాచేతి ॥ యాసూర్యోదయమారభ్య పునరుదయపర్యంతా భవతి సాశుద్ధా । సర్వాహ్యేతాశ్చ తిథయః ఉదయాదుదయస్థితాః। శుద్ధా ఇతి వినిశ్చితాఃషష్టినాడీహివై తిథిరితి స్మృతేః। శుద్ధత్వాత్ప్రతిపదం విహితం సర్వం నిశ్శంకైస్తత్రానుష్ఠేయమ్॥

* విద్ధాద్వివిధా *

పూర్వదినేదర్శయుక్తా ఉత్తర దినే ద్వితీయాయుక్తేతి ॥

తత్ర పూర్వ విద్ధాయాగి పూజ్యత్వ మాహవైరీనసిః

పంచమీ సప్తమీచైవ దశమీచత్రయోదశీ । ప్రతిపత్ నవమీచైవ కర్తవ్యాసమ్ముఖాతిథి రితి ॥

సమ్ముఖత్వంచ స్కాందపురాణె వివేచితం

సమ్ముఖానామసాయాహ్నవ్యాపినీ దృశ్యతె యదా । ప్రతిపత్సంముఖా కార్యాయా భవేదాపరాహ్ణికీతి ॥ వ్యాసోపి ॥ ప్రతిపత్సైవ విజ్ఞేయాయాస్యాద పరాహ్ణికీతి ॥ ఏతత్సైవ పక్షస్యాద్యగ్రాహక ఉ

త్తరవిద్ధాయా నిషేధో బృహద్వసిష్ఠేన స్మర్యతే। ద్వితీయా పంచమీ
వేధా ద్దశమీచ త్రయోదశీ ॥ చతుర్దశీ చోపవాసేహన్యుః పూర్వో
త్తరేతిథీ ॥ ద్వితీయాదయః స్వవేదేన పూర్వా ముత్తరాంచ తిథి హ
న్యు రిత్యభిధానా దుత్తరార్ధః ప్రతిప దుపవాసే నిషిద్ధాభవతి॥ త
థాచ బ్రహ్మకైవర్తే ॥ ప్రతిపత్పంచమీభూతసావిత్రవ్రతపూర్ణిమా।
నవమీ దశమీచైవ నోపోష్యాః పరసంయుతా ఇతి॥ సావిత్రవ్రతిపూ
ర్ణిమా సావిత్ర వ్రతయుక్తా పౌర్ణమాసీ। ఏతచ్చ పూర్వవిద్ధాయాః
ప్రతిపదః పూజ్యత్వాభిధానం వ్యాకః ప్రతిపద్విషయం అత ఏవో
క్తం నిగమే ॥ యుగ్మాగ్ని యుగ భూతానాం షణ్మున్యో ర్వసు రం
ధ్రయోః। రుద్రేణ ద్వాదశీయుక్తా చతుర్దశ్యాపిపూర్ణిమా। ప్రతిప
ద్యప్యమావాస్యా తిథ్యోర్యుగ్మం మహాఫలమితి। యుగ్మం ద్వితీయా ॥
అగ్ని స్తృతీయా। యుగం చతుర్థీ। భూతం పంచమీ। షట్ షష్ఠీ।
మునిః సప్తమి। వసు రష్టమీ। రంధ్రం నవమీ। రుద్ర ఏకాదశీ। అత్ర
యుగ్మాగ్న్యాది సప్తయుగ్మపూర్వాంతిథిరుత్తరావిద్ధాగ్రాహ్యా। ఉ
త్తరాతుపూర్వవిద్ధేత్యుక్తం భవతి। స్మృత్యంతరేపి ॥ ఏకాదశీతథా
షష్ఠీఅమావాస్యాచతుర్దశీ। ఉపోష్యాః పరసంయుక్తాః పరాః పూ
ర్వేణ సంయుతా ఇతి ॥ అన్యత్రాపి ॥ షష్ఠ్యష్టమీ అమావాస్యాకృష్ణ
పక్షేత్రయోదశీ। ఏతాః పూర్వయుతాః పూజ్యాః పరాః పూర్వేణ
సంయుతాఇతి॥ ప్రతిపద్యప్యమావాస్యా పరాః పూర్వేణసంయుతా।
ఇతి చామావాస్యా యుతాయాః ఉపోష్యత్వాభిధానాత్ శుక్లప్రతి
పద్విషయత్వం స్ఫుట మవగమ్యతే। నహ్యేతాని వచనాని కృష్ణపక్ష
విషయతయాకథంచిదపి యోజయితుం శక్యంతే ఏతదనుసారేణప్రతి
పత్స ద్వితీయాస్యాత్ ద్వితీయప్రతిపద్యుతేత్యాపస్తంబ వచనం కృష్ణ
పక్షవిషయత్వేనైవ సంకోచనీయం। ఏవంచ నోపోష్యాః పరసంయు

తా ఇతి ద్వితీయా యుతోపవాస నిషేధ శ్శుక్లపక్ష విషయతయాయో
జనీయః యత్తు గోభిల వచనం ॥ శర్వాదర్శే పరే కార్యే హింప్రాస్యా
త్పూర్వకాలికీతి ॥ యదపి బోధాయన వచనం ॥ వర్ధమానస్యపక్షస్యో
దయాపూజ్యతే తిథిః । యదా పక్షక్షయం యాతి తదా స్యాదాపరాహ్ణి
కీ ॥ ఇతి ఉదయా దుదయం గతేత్యర్థః ॥ యదపి స్మృత్యంతర వచనం॥
సా తిథి స్తదహోరాత్రం యస్యామభ్యుదితో రవిః । వర్ధమానస్యప
క్షస్య హ్రాసేత్వస్తమయా తిథిరితి । వృద్ధౌ తిథిరుదయగతా పూజ్యా క్షయే
త్వస్తగతా పూజ్యేత్యర్థః ॥ ఏతాన్యేకోద్దిష్టవిషయాణి ॥ తథాహ వ్యాసః ॥
ద్వితీయాదికయుగ్మానాం పూజ్యతా నియమాదిషు । ఏకోద్దిష్టాదివృద్ధ్యాదౌ
హ్రాసవృద్ధ్యాది చోదనేతి । నియమాదిష్విత్యాది శబ్దేన పితృకర్మవ్య
తిరిక్త వ్రతోపవాసాది సర్వకర్మణాం గ్రహణం । ఏకోద్దిష్టాదీత్యాది శ
బ్దేన పార్వణ శ్రాద్ధస్య కాలదర్శేఽపి ప్రత్యాబ్దికాది శ్రాద్ధాదౌ వృద్ధి
హ్రాసాది చోదనా । ద్వితీయాదిక యుగ్మానాం వ్రతాదౌ పూజ్యతా భ
వేదితి । తదేవ వృద్ధిహ్రాసానాదరేణ ఉపవాసే శుక్లప్రతిపత్ పూర్వ వి
ద్ధా గ్రాహ్యా । కృష్ణప్రతిపదుత్తరవిద్ధేతి స్థితమ్ ॥

తిథీనాం వేధః

పైఠీనసినాదర్శితః ॥ పక్షద్వయేపి తిథయస్తిథిం పూర్వాం తథోత్తరాం ।
త్రిభిర్ముహూర్తైర్విధ్యంతి సామాన్యోయం విధిస్స్మృత ఇతి ॥ పూ
ర్వేద్యురుదయానంతర మమావాస్యా త్రిముహూర్తా తతోధికా వా సా
ప్రతిపదం విధ్యతి పరేద్యురస్తమయాత్ప్రాక్ ద్వితీయా త్రిముహూర్తా
తతోధికా వా సాపి పూర్వాం ప్రతిపదం విధ్యతీత్యేవం సర్వతిథి సాధార
ణో వేధో విశేష వచనాభావ విషయే ద్రష్టవ్యః । విద్ధాపి ప్రతిపత్
త్రిముహూర్తా తతోధికా వా భవేత్ సా వేధాహా నన్యూనా ॥

తిథినిర్ణయకాణ్డః.

తదుక్తంకాలనిర్ణయే॥శుద్ధావిద్ధాతిథి శ్శుద్ధాహీనాతిధ్యాన్యయాహాని।ఉదయేపూర్వయాతిథ్యావిధ్యతేత్రిమూహూర్తకైః।సాయంతూత్తరయాతద్వత్షణ్ముహూర్తైశ్చ।వేధ్యా...త్రిమూహూర్తైఏవనన్యూనావేధమహార్హతి।శుక్లపక్షేదర్శక్షీణవిద్ధాద్వితీయయా।ఉపోష్యాప్రతిపచ్ఛుక్లాముఖ్యాస్యాదాపరాహ్ణికీ।తదభావేతుసాయాహ్నవ్యాపినీపరిగృహ్యతాం। ప్రాతస్సంగవమధ్యాహ్నపరాహ్ణసాయమిత్యసౌ । తత్రాహ్నఃపంచధాభాగో ముఖ్యోద్విత్ర్యాదిభాగత ఇతి॥ పూర్వాహ్ణమధ్యాహ్న పరాహ్ణ ఇతి త్రేధా విభాగః పూర్వాహ్ణ మధ్యాహ్నపరాహ్ణః సాయాహ్న ఇతి చతుర్ధావిభాగః । ప్రాతస్సంగవమధ్యాహ్న పరాహ్ణః సాయాహ్న ఇతి పంచధావిభాగః । ద్విత్ర్యాదివిభాగాత్పంచధావిభాగస్సబహుస్మృతిసమ్మతత్వాత్సఏవముఖ్యఇత్యంతిమశ్లోకస్యార్థః । ఏవంచ సత్యుక్తేషు పంచస్వహ్నోభాగేషుపంచమం సాయాహ్న భాగం వ్యాప్యతతః పూర్వం చతుర్థమపరాహ్ణః భాగంయా శుక్ల ప్రతిపత్ స్పృశతి తాదృశీ పూర్వ విద్ధోపవాసేపూజ్యా ॥ సచోపవాసః ॥ భవిష్యోత్తర పురాణే ॥ కార్తికమాసాదిదర్శే పాయస భోజనాది నియమం విధాయ ప్రతిపదివిహితః। మార్గశీర్షే తతోమాసిప్రతిపద్యపరేహని । పృష్ట్వాచగాంచోపవాసేన్మహాదేవంస్మరన్మహురితి । స్కాందపురాణే । కార్తికశుక్లప్రతిపదిబల్యుత్సవోవిహితః । ఏవమన్యత్రాపిద్రష్టవ్యం॥

సంకల్పకాలః.

పూర్వవిద్ధాయాం శుక్లప్రతిపదియోయముపవాసోవిహితః ॥ తస్య ప్రాతరేవ సంకల్పఃకార్యః । తదానీం జ్యోతిశ్శాస్త్రసిద్ధప్రతిపద భావేపిస్మృతిభిరాపాదితాయాః ప్రతిపద స్సత్త్వాత్ ॥ అతఏవ దేవలః। యాంతిథిం సమనుప్రాప్యత్వ స్తంయాతిదివాకరః । సాతిథి స్సకలాజ్ఞే

యాగదానాధ్యయన కర్మస్వితి । అత్రకర్మస్వితిబహువచనాదుపవాసా
దినిఖిలదైవకర్మపరిగ్రహః । అత్రాస్తమయాత్పూర్వం ముహూర్తత్రి
యవ్యాపినీం తిథింసమనుప్రాప్యేతి వ్యాఖ్యేయం । నతుతతోల్పవ్యా
ప్తిర్వివక్షితా ॥ తథాచ వృద్ధవసిష్ఠః॥ యస్యాంతిథావస్తమయాత్పూ
ర్వ స్త్రిముహూర్తకైః । యాగదానజపాదిభ్యస్తామేవోపక్రమేత్తి
థిమితి॥ స్కాందేపి॥ యాంతిథింసమనుప్రాప్యయాత్యస్తంపద్మినీప్రియః।
సాతిథిస్తద్దినేప్రోక్తా త్రిముహూర్తాయదాభవేదితి ॥ సౌరేపి ॥ యాం
ప్రాప్యాస్తముపైత్యర్కస్సాగి స్యాత్సాచ్చేత్సా త్రిముహూర్తగా । ధ
ర్మకృత్యేషు సర్వేషుసంపూర్ణాంతాంవిదుర్బుధా ఇతి ॥ ఏవంచసా
యంతృతీయంత్రిముహూర్తశుక్లప్రతిపదుపేతాయాం తిథౌ ప్రాతరేవ
సంకల్ప్య ప్రతిపదుపవాసః కర్తవ్య ఇతి నిశ్చయః। పూర్వవిద్ధాయాం శు
క్లప్రతిపది ఉపవాసంకృత్వాపరేద్యుస్తిథ్యంతేపారణంకుర్యాత్॥ తదా
హసుమంతుః॥ తిథినక్షత్రనియమే తిథిభాంతేచపారణం। అతోన్యథా ప
రాహ్ణేష్వ్రతభంగమవాప్నుయాదితి॥ నిగమేపి ॥ పూర్వవిద్ధాసుతిథి
షు భేషుచశ్రవణంవినా। ఉపోష్యవిధివత్కుర్యాత్తత్తదంతేతుపారణ
మితి॥ స్కాందేపి। తిథినామేవసర్వాసాముపవాసవ్రతాదిషు। తిథ్యంతేపా
రణంకుర్యాద్వినాశివచతుర్దశీమితి । అస్యచ తిథిభాంత పారణస్యా
పవాదః క్వచిత్స్మర్యతే ॥ తిథ్యంతే చైవభాంతేచ పారణం యత్రచో
ద్యతే। యామత్రయోర్ధ్వవర్తిన్యాం ప్రాతరేవహిపారణమితి॥ య
త్తు దేవలవచనమ్॥ ఉపవాసేషుసర్వేషు పూర్వాహ్ణే పారణంభవేత్।
అన్యథాతత్ఫలస్యార్ధం ధర్మమేవోపసర్పతీతి॥ధర్మోయమః॥ తత్పూ
ర్వవిద్ధావ్యతిరిక్తపరవిద్ధాశుద్ధతిథ్యుపవాసవిషయం॥ పూర్వవిద్ధాయాం
విహితస్యోపవాసస్యకేనాపి నిమిత్తేన తత్రానుష్ఠానాసంభవేసత్యుత్త
రవిద్ధాగౌణకాలత్వేనగ్రాహ్య ॥ పౌర్వాహ్ణికాస్తు తిథయో దైవకా

ర్శైఫలప్రదా ॥ ఇతి సామాన్యేనస్మరణాత్ ॥ ఉక్తంచ కాలనిర్ణయ సంగ్రహే॥ అభావేపతిపద స్సంకల్పః ప్రాతరిష్యతే । తిథిస్త్రియామతోర్వాక్చ తిథ్యంతే పారణంభవేత్ । ముఖ్యతిథ్యంతరాయేతు తిథి శేషోపిగృహ్యతామితి ॥

అథైకభక్తం నిర్ణీయతే

తచ్చత్రివిధంస్వతంత్రమన్యాంగం ఉపవాస ప్రతినిధి నిరూపంచేతి। తేషుస్వతంత్రం బ్రహ్మపురాణేపఠ్యతే । ప్రతిపద్యేకభక్తాశీ సమాప్త్యైక ఫలప్రదఇతి ॥ తత్రకర్మకాలవ్యాపినీతిథిగ్రాహ్యా। యోయస్యవిహితః కాలస్తత్కాలవ్యాపినీతిథిరితిస్మృతేః ॥ కర్మకాలస్తత్కర్మస్వరూపంచేత్యుభయం స్కాందపురాణేదర్శితమ్॥ దినార్ధసమయేతీతే భుజ్యతేనియమేనయత్ । ఏకభక్తమితిప్రోక్తమతస్తత్స్యాద్దివైవహి ఇతి। దేవలోపి ॥ దినార్ధసమయేతీతే భుజ్యతేనియమేనయత్ ॥ ఏకభక్తమితిప్రోక్తం న్యూనంగ్రాసత్రయేణత్వితి ॥ అస్యదినార్ధస్యోపరిసార్ధముహూర్తపరిమితః కాలఏకభక్తస్యముఖ్యః । దినార్ధేతీతేసతిసమనంతరభావిత్వాత్ అస్తమయాత్ప్రాచీనోగౌణకాలఃతద్విశేష్యభ్యనుజ్ఞానాత్ । అత్రముఖ్యకాలవ్యాపినీతిథిగ్రాహ్యా ॥ తతఏవపాద్మే । మధ్యాహ్నవ్యాపినీగ్రాహ్యా ఏకభక్తేసదాతిథిరితి ॥ బోధాయనోపి॥ మధ్యాహ్నవ్యాపినీగ్రాహ్యా ఏకభక్తవ్రతేతిథిరితి ॥

షోఢాభేదాః

అత్రనిర్ణేతవ్యేవిషయే షోఢాభిద్యతే । పూర్వేద్యురేవ మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వం పరేద్యురేవతద్వ్యాపిత్వముభయత్రసామ్యేన తదేకదేశవ్యాపిత్వం వైషమ్యేణ తదేకదేశవ్యాపిత్వంచేతి । తత్రప్రథమద్వితీయయోర్మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వస్యైవనిర్ణాయకత్వం । తృతీయేపూర్వవిద్ధాగ్రాహ్యా । ముఖ్యకాలవ్యాప్తేస్సమత్వేపి గౌణకాలవ్యాప్తౌ

రధికత్వాత్ చతుర్థేఽపి పూర్వవిద్ధైవడభయత్రముఖ్యకాలవ్యాప్త్య
భావేపిగౌణకాల వ్యాప్తిలాభాత్ పంచమేష్వయమేవ న్యాయోయో
జ్యః। షష్ఠితుయస్మిన్ దినే అధికవ్యాప్తిః సైవగ్రాహ్యా। ఏవం వ్రతం
త్రైకభక్తం నిర్ణీతం । అన్యాంగం త్వపరాహ్ణేదాకార్యం॥ పూ
జావ్రతేషుసర్వత్రమధ్యాహ్న వ్యాపినీతిథిరితి। మధ్యాహ్నేపూజయే
న్నృపతి రిత్యాది శాస్త్రైరంగివగ పూజాదేర్మధ్యాహ్నే విహితత్వేన
ఏకభక్తస్య ముఖ్యకాలాసంభవాత్ ఉపవాసవ్రతనిరూపమేకభుక్తము
పవాస తిదాకార్యం॥ తస్యగౌణోపవాసత్వాత్ అతఏవ సుమంతుః॥
తిథౌయత్రోపవాస స్స్యాదేకభక్తేపిసాతిథిరితి॥

అథ నక్తం నిరూప్యతే

తచ్చవరాహ పురాణే పఠ్యతే। మార్గశీర్షేసితేపక్షేప్రతిప
ద్యాతిథిర్భవేత్। తస్యాంనక్తం ప్రకుర్వీతరాత్రౌ విష్ణుంచపూజయేదితి।
నక్తంకుర్వీతదివాఅభుంజానో రాత్రౌభోజనం కుర్వీతేత్యర్థః। తస్య
కాలశ్చక్తగ కాలాదర్శే ॥ త్రిమూహూర్తాస్తమానాత్ప్రాక్ పరతశ్చ
తథావిధా । తస్యాంనక్తవ్రతంకుర్యాత్ హరినక్తవ్రతాదృత ఇతి।
కూర్మపురాణేపి । ప్రదోష వ్యాపినీయత్ర త్రిమూహూర్తాయదా
దివా । తదానక్తవ్రతంకుర్యాత్ స్వాద్యాయస్యనిషేధవదితి। ఏతత్ప్ర
దోషవ్యాప్తిర్ముఖ్యకల్పః। సాయంకాల వ్యాపిరనుకల్ప ఇత్యేవం పరం।
తథాచకాలద్వయం భవిష్యత్పురాణేదర్శితం । ముహూర్తోనదినం
నక్తం ప్రవదంతిమనీషిణః । నక్షత్రదర్శనాంనక్తమహంమన్యేగణాధి
పేతి । అత్రచ కాలద్వయస్యాధికారిభేదేన వ్యవస్థామాహ దేవలః।
నక్షత్రదర్శనంనక్తంగృహస్థస్యబుధైస్స్మృతం। యతేర్దినాష్టమేభాగే
తస్యరాత్రౌ నిషిధ్యత ఇతి । స్మృత్యంతరేపి । నక్తంనిశాయాం కుర్వీ
త గృహస్థోవిధిసంయుతః। యతిశ్చ విధవాచైవం కుర్యాత్తత్సదివా

కరం । దివానక్తంతుతత్ప్రోక్తం మంతిమే ఘటికాద్వయమ్। నిశానక్తం
తువిజ్ఞేయం యామేదే ప్రథమేన దేతి॥ రాత్రి నక్తభోజనకాల మాహ
వ్యాసః॥ త్రిముహూర్తః ప్రదోషస్స్యాద్భానావస్తంగతే సదేతి। నక్తం
తత్రతుకర్తవ్యమితి శాస్త్రవినిశ్చయ ఇతి । నక్తంత్రిముహూర్తాత్మ
క ప్రదోషవ్యాపిన్యాం గ్రాహ్యం॥ యదాహవత్సః । ప్రదోషవ్యాపి
నీగ్రాహ్యాసదానక్తవ్రతేతిథిః । ఏకాదశీం వినాసర్వాశుక్లాకృష్ణాతథా
స్మృతేతి । అస్యాపివిషయః షోఢాభిద్యతే । పూర్వేద్యురేవ ప్ర
దోషవ్యాప్తిః పరేద్యురేవ తద్వ్యాప్తిః ఉభయత్రతద్వ్యాప్తిః ఉభయ
త్రతదభావః। సామ్యేనైకదేశవ్యాప్తిః వైషమ్యేన తదేకదేశవ్యాప్తి
రితి । తత్ర ప్రథమ ద్వితీయయోః ప్రదోషవ్యాప్తి నిర్ణయామికా ఉభ
యత్రతద్వ్యాప్తౌ పరతిథిరేవ ॥ తథాహ జాబాలిః ॥ సదైవ తిథ్యోరుభ
యోః ప్రదోషవ్యాపినీతిథిః । తత్రోత్తరత్రనక్తం స్యాదుభయత్రాపి
సాతిథిరితి । ఉభయత్రాపిదివారాత్రావపరాతిథిర్గ్రాహ్యేత్యర్థః ॥ ఉభ
యత్రప్రదోషవ్యాప్త్యభావేపిపరైవ ॥ తథాహ జాబాలిః ॥ అతథాత్వే
పరత్ర స్యాదర్వాగస్తంగతేహి సేతి । ప్రదోషేతదభావేపఅస్తమయా
దర్వాగ్యత స్సావిద్యతే తత్రసాగ్రాహ్యేత్యర్థః । ఈదృశే విషయే
గృహస్థోపియతివద్దివానక్తమాచరేత్ । తదుక్తంస్కాందపురాణే॥

⁂ భోజనకాలం ⁂

ప్రదోషవ్యాపినీనస్యాద్దివానక్తంవిధీయతే । ఆత్మనోద్విగుణఃఛా
యామతిక్రామతిభాస్కరే । తన్నక్తం నక్తమిత్యాహుర్నక్తంనిశి
నభోజనం। ఏవం జ్ఞాత్వాతతోవిద్వాన్సాయాహ్నే తుభుంజిక్రియామ్॥ కు
ర్యాన్నక్తవ్రతేయజ్ఞ ఫలం భవతి నిశ్చితమితి । ప్రదోషవ్యాపిన్యాంతి
థౌ భానువారే సంక్రాంత్యాదినాగృహస్థస్యాపి యదారాత్రిభోజన
మితి॥ అస్మిన్యాంశ్చవివాహభోజనే ఉత్తమోంతిమ ముహూర్తం॥ మధ్య

మ ఉపాంత్యః । తతశ్చ ప్రాచీనో జఘన్యః । ఏవంచ సత్యంతిమాష్టభాగ
త్రిముహూర్త వచనాన్యుపపద్యంతే । రాత్రిభోజనే ఘటికాత్రయ
ముత్తమః కాలః । ఘటికాషట్కంమధ్యమః కాలః । ప్రదోషాస్తమ
యాదూర్ధ్వం ఘటికాత్రయమిష్యత ఇతి । త్రిముహూర్తః ప్రదోష
స్స్యాద్రవావస్తం గతే సదేతి స్మృతేర్నిశీథపర్యంతో జఘన్యః కాలః।
నక్తంప్రకుర్వీత రాత్రౌ కుర్వీతేతి సామాన్యేనాభిధానాత్ । అసౌరనక్తే
షు సామాన్యేన వైషమ్యేణ వాదినద్వయె ప్రదోషైకదేశవ్యాప్తౌ పరే
ద్యురేవ నక్తం కార్యం । సాయంకాలస్య గౌణస్య తిథివ్యాప్తత్వాత్
సౌరనక్తేషు సాయంకాలైకదేశవ్యాప్తౌ పూర్వతిథిగ్రాహ్యా ప్రదోష
కాలస్యత క్తి నవ్యాప్యత్వాత్ ॥ అర్కే ద్విపర్వ రాత్రౌ చ చతుర్ద
శ్యష్టమీ త్యేనస దివా చతుర్దశ్యష్టమి యోగే సతి భోజనే ప్రాయ
శ్చిత్తాభిదానాత్ । దివాతత్సంబంధ సమయే భోజన నిషేధోవగమ్యతే।
నిషేధస్తు నివృత్త్యాత్మా కాలమాత్రమపేక్షత ఇతి స్మృతేశ్చ తత్సంబం
ధాభావసమయేతు భోజనం ననిషిధ్యతే । అత ఏవ రాత్రౌ పర్వ
యోగే భోజనేనిషిద్ధేతి ద్వేగ చే సతి క్వచిద్భోజనమభ్యనుజ్ఞాయతే ।
మనునా । చంద్రసూర్యగ్రహేనాద్యాదద్యాత్ స్నాత్వా విము
క్తయోరితి । వ్యాసోపి । నాద్యాత్సూర్యగ్రహాత్పూర్వమహ్నిసా
యంశశిగ్రహాత్ । గ్రహకాలేచనాశ్నీయాత్ స్నాత్వాశ్నీయాచ్చము
క్తయోః । ముక్తేశశిని భుంజీత యదినస్యాన్మహానిశేతి । వృద్ధగౌతమో
పి । చంద్రసూర్యగ్రహేనాద్యాత్తస్మిన్నహని పూర్వతః । రాహో
ర్విముక్తిం విజ్ఞాయ స్నాత్వా కుర్వీత భోజనమితి । చతుర్దశ్యష్టమీ
దివేత్యస్య నక్తవ్రతలబ్ధభావాన్నక్తన్యాయోప్యత్రనావతరతి । తదే
వం ప్రతిపద్యుపవాస ఏకభక్తనక్తాని నిర్ణీతాని ॥ తత్రశుక్లప్రతిప
త్పూర్వవిద్ధైవోపోష్యా, కృష్ణప్రతిపదుత్తరవిద్ధా ఏకభక్తనక్త

యోస్తు సర్వాసుతిథిషు మధ్యాహ్నప్రదోషవ్యాప్త్యానిర్ణయః॥

దానవ్రతాదీని

దానవ్రతాదీని ఉత్తరవిద్ధాయాం ప్రతిపది కర్తవ్యానితేషాం దేవ
త్వాత్ । తథాహవృద్ధయాజ్ఞవల్క్యః॥ పౌర్వాహ్ణికాస్తుతిథయో దేవ
కార్యేఫలప్రదా ఇతి।అహ్నఃపూర్వోభాగఃపూర్వాహ్ణఃసచముహూ
ర్తత్రయాత్మకః ప్రోక్తః కాల కర్మకాలవ్యాప్తించ వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యఆ
హ। కర్మణోయస్యయఃకాలస్తత్కాలవ్యాపినీతిథిః।తయాకర్మాణికుర్వీ
త హ్రాసవృద్ధీనకారణమితి । ఏపంచ ఉదయానంతరం ముహూర్తత్ర
యవ్యాపినీదానాదౌ తిథిర్గ్రాహ్యా ॥ యాంతిథింసమనుప్రాప్య ఉద
యంయాతిభాస్కరః । సాతిథిః సకలాజ్ఞేయాస్నాన దాన జపాదిషు ।
వ్రతోపవాసస్నానాదౌ ఘటికైకాయదాభవేత్ । ఉదయేసాతిథిర్గ్రా
హ్యాశ్రాద్ధాదావస్తగామినీతి । దేవలాదివచనం వైశ్వానరాధికరణ
న్యాయేన త్రిముహూర్తవ్యాప్తిపరం సాపరం । అత్రాపిషోఢాభిద్య
తే ।ఉదయకాలేపూర్వేద్యురేవ తద్వ్యాపినీ । ఉభయత్రాపిముహూ
ర్తవ్యాపినీనోభయత్రత్రిముహూర్తవ్యాపినీ సామ్యేన వైషమ్యేణవా
త్రిముహూర్తైకాదశవ్యాపినీతి ॥ తత్రప్రథమ ద్వితీయయోర్నాస్తిసం
దేహః । తృతీయాదిషుచతుర్షు పక్షేష్వస్తమయవ్యాప్తేః కాల బా
హుల్యస్యచలాభాత్పూర్వేద్యురేవానుష్ఠాన మితినిర్ణయః । పిత్ర్య
కాలస్తుశ్రాద్ధకాండే నిరూపితః ॥

ఇతి ప్రతిపన్నిర్ణయః.

అథ ద్వితీయాది నిర్ణయః.

అయమేవ నిర్ణయ ఉత్తరాసు సర్వాసు తిథిషు సామాన్యేన
సంచారయితవ్యః ॥ విశేషస్తుతత్రతత్రాభిధాస్యతే । తత్రతుద్వితీయా

యాః పరవిద్ధాయా ఉపోష్యత్వం భృగురాహ ॥ ఏకాదశ్యష్టమీ షష్ఠీ
ద్వితీయాచ చతుర్దశీ । త్రయోదశీ అమావాస్యా ఉపోష్యాస్తుపరాన్వి
తా ఇతి । వ్యాసః ॥ తృతీయయాయుతా కార్యా ద్వితీయా నతుపూర్వ
యేతి । యదాతు పూర్వేద్యురుదయమారభ్య పరేద్యురుదయస్యోప
రి త్రిముహూర్తంసత్తేతిదా పూర్వేద్యురేవ సంపూర్ణ తిథిత్వా
దుపవాసః । తదుక్తం కాలనిర్ణయే ॥ పూర్వేద్యురసతీ సా చేత్ పరే
ద్యుస్త్రిముహూర్తగా । సా ద్వితీయా పరోపోష్యా పూర్వవిద్ధాతతోపరే
తి । తృతీయా పరవిద్ధైవ గ్రాహ్యా ॥ రంభాఖ్యవ్రతేతు పూర్వవిద్ధా
గ్రాహ్యా । తదుక్తం బ్రహ్మవైవర్తే ॥ రంభాఖ్యాం వర్జయిత్వాతు
తృతీయాం ద్విజసత్తమ । అన్యేషు సర్వకార్యేషు గణయుక్తా ప్రశస్యత
ఇతి। గణో, గణేశచతుర్థీ॥ స్మృత్యంతరేపి॥ ద్వితీయయాతువిద్ధా చేత్
తృతీయా న కదాచన । కర్తవ్యా వ్రతిభిస్తాతధర్మకామార్థతత్పరైః ॥ వి
హాయైకాంచరంభాఖ్యాం తృతీయాం పుణ్యవర్ధినీమితి । చతుర్థ్యపిపర
విద్ధైవ గ్రాహ్యా ॥ యదాహబృహద్వసిష్ఠః ॥ ఏకాదశీ తథా షష్ఠీ అమా
వాస్యా చతుర్థికా । ఉపోష్యాః పరసంయుక్తాః పరాః పూర్వేణ
సంయుతా ఇతి॥ వినాయకవ్రతానుష్ఠానేతు మధ్యాహ్నవ్యాపినీ చతుర్థీ
గ్రాహ్యా ॥ తదాహ బృహస్పతిః ॥ చతుర్థీ గణనాథస్య మాతృవిద్ధా
ప్రశస్యతే । మధ్యాహ్నవ్యాపినీ చేత్స్యాత్పరతశ్చేత్పరేహని ॥ మా
తృర్ధాతృతీయా విద్ధా । స్మృత్యంతరేపి ॥ మాతృవిద్ధా ప్రశస్తా స్యాచ్చ
తుర్థీ గణనాయకే। మధ్యాహ్నాత్పరతశ్చేత్స్యాత్ నాగవిద్ధా ప్రశస్యత
ఇతి ॥ నాగ పంచమీ ॥ ఏకభుక్తన్యాయేనమధ్యాహ్నవ్యాప్తేః షోఢా
భేదః సతియదా । పరేద్యురేవమధ్యాహ్నవ్యాప్తిస్తదా పరా। ఇతరేషు
పంచసుభేదేషు జయాయోగస్య ప్రశస్తత్వాత్ పూర్వేద్యురేవసాధన
తి ॥ పంచమీ పూర్వవిద్ధైవ గ్రాహ్యా ॥ తదాహహారీతః ॥ చతుర్థ్యా

సంయుతా కార్యా పంచమీపరగాయదా॥ శైవకర్మణిపిత్రే్యచశుక్ల పక్షేతథాసిత ఇతి ॥ షష్ఠీపరవిద్ధాగ్రాహ్యా ॥ తదుక్తం విష్ణుధర్మో త్తరే ॥ ఏకాదశ్యష్టమీ షష్ఠీపౌర్ణమాసీ చతుర్దశీ ॥ ఏతాః పూర్వ యుతాః కార్యాస్తిథ్యంతె పారణం భవేదితి ॥ యదికదాచిత్ తిథిక్ష యవశాత్ ఉత్తరవిద్ధానలభ్యేతే తదాస్కందవ్రతవదన్యాన్యపి వ్రతాని పంచమి విద్ధాయాం కర్తవ్యాని॥ తథాహవసిష్ఠః ॥ ఏకాదశీత్ర్యయా చ షష్ఠీచైవ త్రయోదశీ ॥ పూర్వవిద్ధాతుకర్తవ్యా యదినస్యాత్పరేహ నీతి ॥ సప్తమీపూర్వవిద్ధైవగ్రాహ్యా । షష్ఠ్యాయుతాసప్తమీచకర్తవ్యా త్రసర్వదేశస్మృతేః ॥ ఉత్తరవిద్ధాప్రతిషేధస్కంద పురాణేదర్శి తం । షష్ఠ్యేకాదశ్యమావాస్యా పూర్వవిద్ధాతథాష్టమీ। సప్తమీపర విద్ధాచనోపోష్యంతిథిపంచకమితి । పూర్వవిద్ధాయాస్సప్తమ్యాఅలాభే తూత్తరవిద్ధాగ్రాహ్యా ॥ తదుక్తంకాలనిర్ణయే ॥ సప్తమీపూర్వవి ద్ధైవవ్రతేషు నిఖిలేష్వపి । అలాభేపూర్వవిద్ధాయాః పరవిద్ధాపిగృ హ్యతామితి ॥ అథాష్టమీనిర్ణయతె ॥ తత్రశుక్లాష్టమీపరవిద్ధాగ్రా హ్యా ॥ తథానిగమః ॥ శుక్లపక్షేష్టమీచైవ శుక్లపక్షేచతుర్దశీ । పూర్వ విద్ధానకర్తవ్యాకర్తవ్యాపరసంయుతా । ఉపవాసాదికార్యేషు హ్యేష ధర్మస్సనాతన ఇతి ॥ స్కాందేపి ॥ అష్టమీనవమీయుక్తాకర్తవ్యా భూతిమిచ్ఛతా । సప్తమ్యా చాష్టమీచైవ నకర్తవ్యాకదాచనేతి । కృ ష్ణపక్షే పూర్వవిద్ధాయాః పరిగ్రహః ॥ పరవిద్ధాప్రతిషేధశ్చనిగమేప ఠ్యతె । కృష్ణపక్షేష్టమీచైవ కృష్ణపక్షేచతుర్దశీ। పూర్వవిద్ధాతుకర్త వ్యా పరవిద్ధానకస్యచిత్॥ ఉపవాసాదికార్యేషు హ్యేషధర్మస్సనాతన ఇతి ॥ వ్రతశేషేతుతత్రతత్రోక్తం ద్రష్టవ్యం ॥ తథాపూర్వాష్టమీసం జ్ఞికవ్రతవిశేష విషయె భవిష్యత్పురాణం । శ్రావణీదుర్గానవమీ త థాపూర్వాష్టమీ చయా।పూర్వవిద్ధైవకర్తవ్యా శివరాత్రిబలేర్దినమితి॥

కృష్ణజన్మాష్టమీవ్రతాత్ జయంతీవ్రతంభిన్నం। జన్మాష్టమీవ్రతేతిథిరేవని
మిత్తం। జయంతీవ్రతేతు రోహిణీయోగః। తథాచస్మృత్యంతరే। శ్రావణేబ
హుళేపక్షే కృష్ణజన్మాష్టమీవ్రతం। నకరోతి నరోయస్తుభవతిక్రూరరా
క్షసః। శ్రావణస్యచమాఘస్య కృష్ణాష్టమ్యాం నరాధిప। రోహిణీ
యదిలభ్యేత జయంతి నామసాతిథిరితి॥ వసిష్ఠసంహితాయాం॥ శ్రా
వణేవానభస్యేవారోహిణీసహితాష్టమి॥ యదాకృష్ణానరైర్లబ్ధాసా
జయంతీతి కీర్తితా। శ్రావణేన భవేద్యోగో నభస్యేతు భవేద్ధ్రువ।
తయోరభావేయోగస్యతస్మిన్వర్షేన సంభవ ఇతి। అత్ర శ్రావణ
ఇతి ముఖ్యకల్పోనభస్య ఇత్యనుకల్పః। ఏతదేవాభిప్రేత్యవిష్ణురహస్యే
పి॥ అష్టమీకృష్ణపక్షస్య రోహిణీఋక్షసంయుతా। భవేత్ప్రోష్ఠపదే
మాసి జయంతీ నామసాస్మృతా। అత్రశ్రావణనభస్యప్రోష్ఠపదశ
బ్దాః సింహశ్రవణాది పరాః॥ తథాచ జ్యోతిషార్ణవే॥ శ్రావణ్యాం
ప్రోష్ఠపద్యాంవాయదా సింహంగతోరవిః। జయంత్యారాధనంకుర్యాత్
నతుకర్కటకన్యయోః ఇతి॥ వారాహేపి॥ సింహరాశిగతేసూర్యే
గగనేజలదాకులే। మాసిప్రోష్ఠపదేష్టమ్యామర్ధరాత్రే విధూదయే।
బుధవారేవృషేలగ్నే రోహిణ్యాశ్చరమాంశకే। శుభహర్షణయోగే
చకాలవేనయుతాతథా। వాసుదేవేన దేవక్యామహం జాతోస్మిప
ద్మజేతి॥ యస్మిన్ పక్షే శ్రావణమాస ఏవ కృష్ణాష్టమీవ్రతమనుష్ఠే
యం। తస్యస్వరూపముపవాసమాత్రం। కేవలేనోపవాసేనతస్మిన్ జన్మది
నేమమ। సప్తజన్మకృతాత్పాపాన్ముచ్యతేనాత్ర సంశయ ఇతిస్మృతేః॥
యద్యపిశిష్టాస్తత్రాపి జాగరణదానాదిక ముపతిష్ఠంతి। అనుతిష్ఠంతునా
మ। అవిరుద్ధైః పుణ్యవిశేషైస్స్మృతస్యోపోద్బలనసంభవాత్ శాస్త్రేణతు
ప్రాపిత ముపవాసమాత్రం జయంతీవ్రతస్యతు దానాది సహితము
పవాసం స్వరూపం॥ తథాభవిష్యోత్తరే॥ మాసిభాద్రపదేష్టమ్యాం

నిశీథే కృష్ణపక్షకే। శశాంకే వృషరాశిస్థే ఋక్షే రోహిణిసంజ్ఞికే।
యోగేస్మిన్ వసుదేవాద్ధి దేవకీమామజీజనత్॥ తస్మాత్తాం పూజయేత్త
త్ర శుచిః సమ్యగుపోషితః॥ బ్రాహ్మణాన్ భోజయేద్భక్త్యా తతో దద్యా
చ్చ దక్షిణాం। హిరణ్యం మేదినీం గావో వాసాంసి కుసుమాని చ। యద్య
దిష్టతమం తత్తత్ కృష్ణో మే ప్రియతామితి॥ జయంతీప్రక్రమ్య నారదీ
య సంహితాయాం స్మర్యతే॥ ఉపోషణం జన్మదినే కుర్యాజ్జాగరణం
చ యః। అర్ధరాత్రయుతాష్టమ్యాం సోశ్వమేధఫలం లభేత్। శుద్ధని
త్యం జన్మాష్టమీవ్రతం। అకరణే ప్రత్యవాయస్మరణాత్॥ నిత్యం కా
మ్యం చ జయంతీవ్రతమ్। అకరణే ప్రత్యవాయస్మరణాత్॥ ఫలవిశేష
స్మరణాచ్చ। తదాహ జన్మాష్టమ్యకరణే ప్రత్యవాయః స్మర్యతే॥
కృష్ణజన్మదినే ప్రాప్తే యో భుంక్తే తు ద్విజోత్తమః। త్రైలోక్య సంభవం
పాపం తేన భుక్తం ద్విజోత్తమేతి। స్కాందపురాణే చ। యే న కుర్వం
తి జానంతో కృష్ణజన్మాష్టమీవ్రతం। తే భవంతి నరాః ప్రాజ్ఞ వ్యాళా
వ్యాఘ్రాశ్చ కానన ఇతి॥ తథా జయంతీవ్రతస్యాకరణే ప్రత్యవాయః
స్మర్యతే। శూద్రాన్నేనతు యత్పాపం శవహస్తస్య భోజనే। తత్పా
పం లభ్యతే కుంతి జయంత్యాం భోజనే కృతే। బ్రహ్మఘ్నస్య సురాపస్య
స్త్రీవధే గోవధేపి వా॥ న లోకో యమశార్దూల జయంతీ విముఖ
స్య చ। న కరోతి యదా విష్ణోర్జయంతీసంభవం వ్రతం। యమస్య వశ
మాపన్నః సహతే నారకీం వ్యథాం। జయంతీవాసరే ప్రాప్తే కరోత్యుదర
పూరణం। స పీడ్యతేతి మాత్రం తు యమదూతైః కలేబరమితి। జయం
తీ వ్రతకరణే ఫలవిశేషోభిహితో భవిష్యోత్తరే। ప్రతివర్షం విధానేన
మద్భక్తో ధర్మనందన। నరో వా యది వా నారీ యథోక్తం ఫలమాప్నుయా
త్। పుత్రసంతానమారోగ్యం సౌభాగ్యమతులం లభేత్। స దాధ
ర్మరతిర్భూత్వా మృతో వైకుంఠమాప్నుయాత్। తత్ర దివ్యేన మానే

సప్తవర్షలక్షం యుధిష్ఠిర । భోగాన్నానావిధాన్భుక్త్వా పుణ్యశేషాది
హాగతః । సర్వకామసమృద్ధేతు కులే మహతి జాయత ఇతి । పాద్మే
పి । ప్రేతయోనిగతానాంతు ప్రేతత్వం నాశితం నరైః । యైః కృతా
శ్రావణే మాసి అష్టమీ రోహిణీయుతా । కింపునర్బుధవారేణ సోమేనాపి
విశేషత ఇతి । నను జన్మాష్టమీవ్రతే ఫలం స్మర్యతే । సప్తజన్మకృతా
త్పాపాన్ముచ్యతే నాత్ర సంశయ ఇతి । తతస్తదపి నిత్యకామ్యమితి చే
న్నైవం । ఉపాత్తదురితక్షయమాత్రేణ కామ్యత్వే సంధ్యావందనాదే
రపి కామ్యత్వప్రసంగాత్ సత్యపి పాపక్షయఫలాంతరస్మరణాత్ ।
అతః కేవలం నిత్యం జన్మాష్టమీవ్రతం । నిత్యకామ్యం జయంతీవ్రతం ।
నన్వేవం వ్రతభేదే సతి యదా దినద్వయేష్టమీ పతతే రోహిణీ తూత్తర
దిన ఏవ తదా పూర్వదినే జన్మాష్టమ్యుపవాసః । పరేద్యు జయంత్యుప
వాస ఇతి నైరంతర్యేణోపవాసద్వయం ప్రసజ్యేతేతి చేన్న । రోహిణీ
యోగసంభవే జన్మాష్టమ్యా అపి తత్రైవ కర్తవ్యత్వాత్ సర్వత్ర తిథి
ష్వలభ్యయోగస్య కేవలతిథేరుత్కృష్టత్వేన కేవలాయాస్తిథేస్తత్రోపే
క్షణీయత్వాత్ । యదా త్వేకస్మిన్నేవ దినే అష్టమీ వర్తతే రోహి
ణ్యా చ యుజ్యతే తదా జన్మాష్టమీజయంత్యోస్సహప్రయోగస్యావశ్యంభా
విత్వేన జయంతీవ్రతమేవ జన్మాష్టమీవ్రతమంతర్భవతీతి న పృథగుప
వాసప్రసంగః । తదుక్తం కాలనిర్ణయే । యస్మిన్వర్షే జయంత్యాఖ్యో
యోగో జన్మాష్టమీ తదా । అంతర్భూతా జయంత్యాం స్యాత్ క్షమే యోగ
ప్రశస్తిత ఇతి । గ్రీష్యోఽపి రూప్యతే । జన్మాష్టమ్యా జయంత్యాశ్చార్ధ
రాత్రిప్రధానత్వాత్తద్యోగోఽపి ప్రశస్తః । తదుక్తం వసిష్ఠసంహితా
యాం । అష్టమీ రోహిణీయుక్తా నిశ్యర్ధే యది దృశ్యతే । ముఖ్యకాల ఇతి
ఖ్యాతస్తత్ర జాతో హరిస్స్వయం । విష్ణురహస్యేఽపి । రోహిణ్యామర్ధ
రాత్రే తు యదా కృష్ణాష్టమీ భవేత్ । తస్యామభ్యర్చనం శౌరేర్హన్తి

పాపం త్రిజన్మజమితి । ఏవంచ సత్యర్ధరాత్ర సద్భావ ఏవ త్రకర్మ
కాలవ్యాప్తిః । తత్రయోగీశ్వరః ॥ రోహిణీసహితా కృష్ణామాసేచ
శ్రావణేష్టమీ । అర్ధరాత్రాదధశ్చోర్ధ్వం కలయాపి యదాభవేత్ ।
జయంతీ నామ సాప్రోక్తా సర్వపాపప్రణాశనీతి ॥ పక్షాంతరమాహస
ఏవ ॥ అర్ధరాత్రాదధశ్చోర్ధ్వమేకార్ధఘటికాన్వితా । రోహిణీ
చాష్టమీగ్రాహ్యోపవాస వ్రతాదిష్వితి । ఏకఘటికాన్వితావా అర్ధ
ఘటికాన్వితావా । తత్రార్ధః సంపద్యతే । పూర్వభాగావసా
న ఏకాఘటికా, ఉత్తరభాగాదావేకా, మిళిత్వా శోధ శబ్దవాచ్యం ము
హూర్తం తావత్పరిమాణం ముఖ్యకల్పం, తదసంభవే అర్ధఘటికా
వ్యాప్యాపి అసంభవే కలేతి । సోయమర్ధరాత్రయోగో ముఖ్యః కల్పః ।
కృత్స్నమహోరాత్రయోగోత్యంతో ముఖ్యః-యదాకదాచిన్ముహూ
ర్తయోగాత్ స్వల్పయోగాచ్చానుకల్పః । తథా వసిష్ఠసంహితాయాం ।
అహోరాత్రం తయోర్యోగో హ్యసంపూర్ణో భవేద్యది । ముహూర్త
మప్యహోరాత్రే యోగశ్చేత్తాముపోషయేత్ । వాసరే వానిశాయాం
వాయత్రస్వల్పాపి రోహిణీ । విశేషేణ నభోమాసె సాపూజ్యా పోష్యా మనీషి
భిః । యోయం జయంతీవ్రతయోగనిర్ణయః సఏవ జన్మాష్టమీ
వ్రతేపిద్రష్టవ్యః । దివావా యదివా రాత్రౌ నాస్తిచేద్రోహిణీకలా ।
రాత్రియుక్తాం ప్రకుర్వీత విశేషేణేందు సంయుతాం । అష్టమి శివరాత్రి
శ్చప్యార్ధరాత్రాదధోయది । దృశ్యతేఘటికాయాసాపూర్వవిద్ధా
గ్రాహ్యేతిస్మృతేః । తత్రజన్మాష్టమీద్వివిధా । శుద్ధా, సప్తమివిద్ధాచే
తి । సూర్యోదయమారభ్య పరిపూర్ణమావాష్టమీశుద్ధా । సూర్యోదయాదర్వాక్స
ప్తమ్యైకయత్యాపియుక్తావిద్ధా । శుద్ధాపిపునరర్ధవ్యాప్త్యవ్యాప్తి
భ్యాంద్వివిధా । తత్రనిశీథవ్యాపినీముఖ్యా । విశేషేణేందుసంయుత
మితి వచనాత్ రోహిణీసహితాపి రాత్రియుక్తాం ప్రకుర్వీతేత

వచనాద్గృహీతవ్యా భవతి। ననుపూర్వేద్యుర్నిశీథాదూర్ధ్వమారభ్యాప రేద్యుర్నిశీథాదర్వాగ్వ్యాప్తా సప్తమ్యష్టమ్యాముభయత్ర రాత్రిసంబన్ధిత్వా త్తుత్రోపవాస ఇతి చేత్ పరేద్యురేవోపవాసః కార్యః। ప్రాతస్సంకల్పకాల మారభ్యప్రవర్తమానత్వాత్। సప్తమీవిద్ధాఽపి త్రివిధా॥ పూర్వేద్యురేవ నిశీథవ్యాపినీ పరేద్యురేవ తద్వ్యాపినీ ఉభయత్రాఽపి నిశీథ వ్యాపినీ చేతి । తత్ర ప్రథమ ద్వితీయయోః పక్షయోః నిశీథ వ్యాప్తేః ప్రయో జకత్వేన యా నిశీథ వ్యాపినీ సా విశేషేణేందు సంయుతా మితివచ నేన గృహీతవ్యా భవతి । తృతీయే తు పరేద్యురుపవాసః, ప్రాతస్సం కల్పమారభ్య తిథి వ్యాప్తిసంభవాత్ । రోహిణీసహితాష్టమీ చతు ర్విధా । శుద్ధా విద్ధా శుద్ధాధికా చేతి । తత్ర శుద్ధాయాం సంపూర్ణ యోగో నిశీథయోగో యత్కించిన్ముహూర్త యోగ ఇతి త్రైవిధ్యం భవతి। ఏవం విద్ధాయామపి త్రైవిధ్యమ్ । ఏతేషు షట్సు పక్షేషు దినాంతర యోగాభావాదుపవాసే సందేహో నాస్తి। యోగతారతమ్యాత్ప్ర శస్త్యతారతమ్యం భవతి। యత్కించిన్ముహూర్తయోగః ప్రశస్తః। నిశీ థయోగః ప్రశస్తతరః। సంపూర్ణయోగః ప్రశస్తతమః। శుద్ధాధికా తు సూర్యోదయమారభ్య ప్రవృత్తా పరేద్యుః సూర్యోదయమారభ్యాప్యనువ ర్తతే। సా చ త్రివిధా। పూర్వేద్యురేవ రోహిణీయుక్తా పరేద్యురేవ త ద్యుక్తా దినద్వయేఽపి రోహిణీయుక్తా చేతి । తత్రాద్యయోర్నాస్తి సందే హః । రోహిణీయోగస్య నియామకత్వాత్ । తృతీయే తు రోహిణీయోగ స్య ఉభయత్ర సమానత్వేఽపి గుణాధికత్వాత్ పూర్వైవోపోష్యా। తథా హి। సా రోహిణీయోగభేదాత్త్రిధా భిద్యతే। అష్టమీ వత్సూర్యోదయమా రభ్య ప్రయుక్తా రోహిణీ కదాచిత్పరేద్యురపి కియతీ వర్ధతే కదాచిత్పూ ర్వేద్యుర్నిశీథమారభ్య రోహిణీ ప్రవర్తతే। కదాచిన్నిశీథమారభ్య ప్రవర్త తే తత్ర ప్రథమద్వితీయయోర్నిశీథయోగస్య సత్త్వాత్। పూర్వేద్యురేవో

పవాసః।తృతీయపక్షేదినద్వయేపినిశీథేజయంతీయోగోనాస్తి। పూర్వే
ద్యుర్నిశీథే కేవలాష్టమీపరేద్యుః కేవలరోహిణీతత్రనిశీథయోగాభావేపి
రాత్రియోగస్యసత్వాదష్టమ్యాః ప్రాధాన్యాచ్చపూర్వేద్యురుపవాసః।
తత్రైవశుద్ధాధికపూర్వోవోష్యా । నిశీథాదర్వాక్సప్తమ్యాయుక్తాపరే
ద్యురపి విద్యమానవిద్ధాధికా । సాచత్రివిధా । పూర్వేద్యురేవరోహి
ణీ యుక్తావిద్ధాధికా । పరేద్యురేవ తద్యుక్తా ఉభయత్రరోహిణీ యు
క్తావిద్ధాధికేతి ప్రథమ ద్వితీయయోస్తు రోహిణీయోగో నియామకః।
యాతూభయత్ర రోహిణీయుక్తా విద్ధాధికాసాపినిశీథేజయంతీయోగ
మపేక్ష్యచతుర్ధాభిద్యతె । పూర్వేద్యురేవ నిశీథయోగోభవతి । ప
రేద్యురేవనిశీథయోగోభవతి॥ఉభయత్రాపితాదృశీ। ఉభయత్రాపినిశీథ
యోగరహితాచేతి। తత్రప్రథమ ద్వితీయయోర్నిశీథయోగోనియామకః
తృతీయ చతుర్థయోః పరదినఏవోపవాసః। పరేద్యుః సంకల్ప కాలేతిథి
నక్షత్రయోగస్యసత్వాత్। జయంతీభేదేషూపవాసదినేయదిసోమవారో
బుధవారోవా భవతితదాఫలాధిక్యంభవతి । తదుక్తంబ్రహ్మాండపురాణె॥
ప్రేతయోనిగతానాంతు ప్రేతత్వం నాశితంనరైః । యైఃకృతా శ్రావ
ణెమాసి అష్టమీరోహిణీయుతా ॥ కింపునర్బుధవారేణ సోమేనాపి
విశేషతః । కింపునర్నవమీయుక్తాకులకోట్యాస్తుముక్తిదః ఇతి। సాఽం
దేపి ॥ ఉదయేచాష్టమీకించిన్నవమీసకలాయది । భవేత్తు బుధసంయు
క్తాప్రాజాపత్యర్క్షసంయుతా । అపివర్షశతేనాపి లభ్యతేవాథవాన
వేతి । యథోక్తరీత్యావిహితేతథా ఉపవాసంకృత్వాపరేద్యుః పూ
ర్వాహ్ణేపారణం భవేత్ । పారణాంతం వ్రతం జ్ఞేయం వ్రతాంతె
ద్విజ భోజనం । అసమాప్తె వ్రతేపూర్వే నైవకుర్యాద్వ్రతాంతరమి
తిస్మృతేః।ఏవంసామాన్యత పూర్వాహ్ణేపారణప్రాప్తౌక్వచిదపవాదః
స్మర్యతె । అష్టమ్యామథరోహిణ్యాం నకుర్యాత్పారణం క్వచిత్ ।

తిధిరష్ట గుణంహంతి నక్షత్రంతు చతుర్గుణం । తస్మాత్ప్రయత్నతః కుర్యాత్తిథిభాంతేచపారణమితి । తిథినక్షత్ర సంయోగె ఉపవాసోయదాభవేత్ । పారణంతు నకర్తవ్యం యావన్నైకస్యసంక్షయః । సాంయోగికె వ్రతేప్రాప్తేయత్రైకోపనియుజ్యతె । తత్రైవ పారణంకుర్యాదేవం వేద విదోవిదురితి ॥ బ్రహ్మకైవర్తే ॥ సర్వేష్వేవోపవాసేషు సదాపారణ మిష్యతె । అన్యథా పుణ్యహానిస్స్యాదృతే ధారణ పారణ మితి ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ తిథ్యృక్షయోర్యదా భేదో నక్షత్రాంత మథాపివా । అర్ధ రాత్రేథవాకుర్యాత్పారణంచపరేహనీతి । ఉపవాసదినాదపరేహని దివసే యద్యుభయాంతః తదా పారణమితి ముఖ్యకల్పః । నక్షత్రాంతమిత్యనేన ఏకతరాంత మభిహితం । సాయమనుకల్పః-యదిరాత్రిశేషాద ర్వాగుభయాంత ఏకతరాంతో వాభవతి । తదాదివసె ముఖ్యానుకల్పయోరుభయోరిప్యసంభవాద్రాత్రౌపారణస్య నిషిద్ధత్వాచ్చతత్రాప్యుపవాస ప్రసక్తౌ పారణస్యప్రతిప్రసవః క్రియతె-అర్ధరాత్రేపి కుర్యాదితి అశక్తస్య తిథినక్షత్రయోరుభయోరనవర్తమానయోరపి ప్రాతర్దేవంసంపూజ్యక్రియమాణంపారణం నైవమాష్యతి । జయంత్యాంపూర్వవిద్ధాయాముపవాసంసమాచరేత్ । తిథ్యంతేవోత్సవాంతేవా వ్రతీకుర్వీత పారణమితివచనాత్॥

→→* అథ నవమీ నిర్ణీయతె *←←

సాచదుర్గా సరస్వతీవ్రతాదౌపూర్వవిద్ధైవ గ్రాహ్యా। అష్టమ్యాం నవమీ యుక్తాకర్తవ్యాఫలకాంక్షిభిః । నకుర్యాన్నవమీంతాతదశమ్యాంతు కదాచనేతిస్మరణాత్ । రామనవమీ వ్రతముక్తి మగస్త్యసంహితాయాం । శ్రీరామనవమీప్రోక్తా కోటిసూర్యగ్రహాధికా । తస్మిన్ దినె మహాపుణ్యే రామముద్దిశ్యభక్తితః । యత్కించి త్క్రియతేకర్మ తద్భవక్షయ కారణమ్। ఉపోషణంజాగరణం పితౄనుద్దిశ్యతర్పణమ్।

తస్మిన్దినేతుకర్తవ్యం బ్రహ్మప్రాప్తిమభీప్సుభిరితి । తత్రోపవాసః జయంతీవన్నిత్యకామ్యరూపః । ద్వైరూప్యంచ తస్యద్విధా ప్రమాణ బలాదవసీయతే । ఉపవాస విధివాక్యేషు నిత్యశబ్దసదాశబ్దాదీనాం శ్రవణాన్నిత్యత్వ సిద్ధిర్వ్రతాని సాధకానిచ సంగ్రహ కారేణ సంగృహీతాని। నిత్యంసదా యావదాయుర్నకదాచిదతిక్రమేత్ । ఇత్యుక్త్వాతిక్రమేదోష శ్రుతేరత్యాగచోదనాత్। ఫలాశ్రుతేర్వీప్సయాచ నిత్యత్వమిత కీర్తితమితి నిత్యాని పదాన్యభిధీయంతే । అకరణేప్రత్యవాయశ్చస్మర్యతే ॥ అగస్త్యసంహితాయాం ॥ నిత్యమేవతు కర్తవ్యం శ్రీరామనవమీవ్రతం । చైత్రమాసినవమ్యాంతు శుక్లాయాం రఘునందనః । ప్రాదురాసీత్పురాబ్రహ్మన్ పరబ్రహ్మైవ కేవలం । తస్మిన్దినేతు కర్తవ్యముపవాస వ్రతంసదా । ప్రాప్తేశ్రీరామనవమీదినే మర్త్యోవిమూఢధీః। ఉపోషణంనకురుతేకుంభీపాకేషుపచ్యతఇతి॥ స్మృత్యంతరేపి। యస్తురామనవమ్యాంతు భుంక్తేమోహాద్విమూఢధీః।కుంభీపాకేషుఘోరేషుపచ్యతేనాత్రసంశయ ఇతి ॥ కామ్యత్వంచ ఫలశ్రవణాదవసీయతే।తథాచ తత్రైవ । కుర్యాద్రామనవమ్యాంయ ఉపోషణమతంద్రితః । నమాతుర్గర్భమాప్నోతి సవైరామోభవేత్స్వయం తస్మాత్సర్వాత్మనాసర్వే కృత్వైవ నవమీవ్రతం । ముచ్యంతే సర్వపాపేభ్యో యాంతి బ్రహ్మ సనాతనమితి ॥ అన్యేత్వాహుః ॥ వ్రతమిదం కేవలం నిత్యం నతుకామ్యమితి పశుపుత్రస్వర్గాది ఫలస్యాశ్రవణాత్ సంధ్యాముపాసతేయేతు సంతతం సంశితవ్రతాః । విధూతపాపాస్తే యాంతి బ్రహ్మలోకం సనాతనమితి ॥ ఫలశ్రవణేపి ॥ సంధ్యోపాసనస్యయథానిత్యత్వం తథా పాపక్షయ ద్వారా మోక్షార్థస్యాస్య నిత్యత్వ మితి । అత్ర మధ్యాహ్న వ్యాపినీ తిథిర్గ్రాహ్యా । మేషం పూషణిసంప్రాప్తే లగ్నేకర్కటకాహ్వయే । ఆవిరాసీత్సకలయా

కౌసల్యాయాః పరః పుమాన్ । చైత్రశుద్ధాతు నవమీ పునర్వసుయుతా యది । సైవమధ్యాహ్నయోగేన మహాపుణ్యతమాభవేదితి స్మృతేః॥ యస్మిన్వర్షే పునర్వసూయోగో నాస్తి తస్మిన్ వత్సరే కేవలనవమీ ఉపోష్యా । కేవలాపి సదోపోష్యా నవమీశబ్దసంగ్రహాదితివచనాత్। సాచ ద్వివిధా । శుద్ధా విద్ధాచేతి । సూర్యోదయ మారభ్య ప్రవర్తమానస్య శుద్ధాత్రిమూర్తయా తదధికయావాష్టమ్యా యుక్తావిద్ధా।తత్ర శుద్ధాత్రివిధా । శుద్ధాధికాశుద్ధ సమాశుద్ధ న్యూనా చేతి । అత్ర నాస్తి సంశయః। దినాంతర మధ్యాహ్న వ్యాప్త్యభావాత్ ॥ సాచ పునః ప్రత్యేకం ద్వివిధా । పునర్వసూనక్షత్ర యుక్తాతద్రహితాచేతి। తత్ర । పునర్వసు యుతా శుద్ధాతి యోగస్స్వల్పోపిదృశ్యతె । చైత్రశుద్ధనవమ్యాంతు సాతిథిః సర్వకామదేతి స్మృతేః ॥ తృతీయేతు మధ్యాహ్నే పునర్వసు యుక్తదినం గ్రాహ్యం । తథాగస్త్యః। చైత్రశుద్ధాతు నవమీ పునర్వసుయుతాయది। సైవమధ్యాహ్నయోగేనమహాపుణ్యతమాభవే౽తి । ఏవం విద్ధాయామపిపక్షభేదో నిర్ణయశ్చద్రష్టవ్యః। విద్ధానిషేధస్తువైష్ణవ విషయః । నవమీచాష్టమీవిద్ధాత్యాజ్యావిష్ణుపరాయణైః । తదన్యేషాంతు సర్వేషాం వ్రతంతత్రైవనిశ్చితమితిస్మృతేః॥

దశావతార కాలః

దశావతారకాలః సంగ్రహకారేణ సంగృహీతః ॥ చైత్రమాస్యసితేపక్షే త్రయోదశ్యాం తిథౌవిభుః । ఉదభూన్మత్స్యరూపేణ రక్షార్థమవనేహరిః । జ్యేష్ఠమాసేతథాకృష్ణే ద్వాదశ్యాం భగవానజః। మందరం పృష్ఠతః కృత్వా కూర్మరూపీ హరిర్బభౌ । చైత్రకృష్ణేతుపంచమ్యాం యజ్ఞోనారాయణస్స్వయం । భువం వరాహరూపేణ శృంగాభ్యాముదదేజలాత్। వైశాఖేశుక్లపక్షేతుచతుర్దశ్యామినేస్తగే॥ ఉద్బభూవాసురద్వేషీనృసింహోభక్తవత్సలః। మాసిభాద్రపదేశుక్లద్వా

దశ్యాం వామనోవిభుః । అదిత్యాం కాశ్యపాజ్జజ్ఞే నియంతుం బలిమో
జసా । మార్గశీర్షే ద్వితీయాయాం కృష్ణపక్షేతుభార్గవః । దుష్టక్ష
యాయవిద్వేషీరామోభూత్తాపసాగ్రణీః।చైత్రశుక్లనవమ్యాంతుమధ్యా
హ్నేరఘునందనః । దశానన వధార్థాయజజ్ఞేరామస్స్వయం హరిః ॥
వైశాఖే శుక్లపక్షేతు తృతీయాయాం హలాయుధః । సంకర్షణోబ
లోజజ్ఞే రామః కృష్ణాగ్రజోహరిః। మాసేతు శ్రావణేష్టమ్యాంనిశీథే
కృష్ణపక్షకే । ప్రాజాపత్యర్క్ష సంయుక్తే కృష్ణందేవక్యజీజనత్॥మా
సిభాద్రపదేశుక్ల ద్వితీయాయాం జనార్దనః । మ్లేచ్ఛాక్రాంతేకలా
వంతే కలిరూపో భవిష్యతి । అవతారదినేష్వన్యేహరిముద్దిశ్యభక్తితః॥
ఉపవాసాది యత్కించిత్తదానంత్యాయకల్పత ఇతి॥

అథదశమీనిర్ణీయతే

తస్యాశ్చనతిథ్యంతరవద్వేధయోః పాదేయ విభాగోస్తి ॥ తథాచాం
గిరాః ॥ సంపూర్ణా దశమీకార్యా పరయాపూర్వయాథవా । యుక్తా
నదూషితాయస్మాత్తిథిస్సాసర్వతోముఖీతి । యథాసంపూర్ణా తిథిర్దోష
రహితా తథాపూర్వవిద్ధాపరవిద్ధా చేత్యర్థః ॥ అత్రవ్యవస్థామాహ
శంఖః ॥ శుక్లపక్షే తిథిర్గ్రాహ్యా యస్యామభ్యుదితోరవిః । కృష్ణపక్షే
తిథిర్గ్రాహ్యా యస్యామస్తమితోరవిఃఇతి। నవమీదశమీచైవనోపోష్యా
పరసంయుతేతి వచనం కృష్ణపక్షవిషయతయాయోజనీయం ॥

అథైకాదశీనిర్ణీయతే

నిత్యకామ్యరూపః। ఉపవాసవిశేషే నిత్యత్వ సాధకానాం నిత్యాది
పదానాం శ్రవణాత్ సాయుజ్యాది ఫలశ్రవణాచ్చ నిత్యశబ్దఉదాహృ
తో గారుడపురాణే ॥ ఉపోష్యైకాదశీం నిత్యంపక్షయోరుభయోరపీతి।
సదా శబ్దయుక్తః సనత్కుమార సంహితాయాం ॥ ఏకాదశీ సదోపో
ష్యా పక్షయోశ్శుక్ల కృష్ణయోరపీతి । ఏవమన్యాన్యపివచనాని । ఉపో

ష్యైకాదశీం రాజన్నా వ్యవదాయుస్సువృత్తిభిః । నకరోతిచ యో మూఢ ఏకాదశ్యాముపోషణం । ససరోనరకం యాతి రౌరవం తమసావృతమ్। సమాదాయవిధానేన ద్వాదశీవ్రతముత్తమం ॥ తస్య భంగం నరః కృత్వా రౌరవం నరకం వ్రజేత్ । మాతృహా పితృహా చైవ భ్రాతృహా గురుహా తథా । ఏకాదశ్యాం తు యో భుక్తే పక్షయోరుభయోరపీత్యాదీని వాక్యాని సాధకాని ద్రష్టవ్యాని । కామ్యత్వసాధక ఫలం చ శ్రూయతే । విష్ణుర హాస్యే ॥ యదిచ్ఛేద్విష్ణుసాయుజ్యం సుఖసంపాదమాత్మనః । ఏకాదశ్యాం నభుంజీత పక్షయోరుభయోరపీతి ॥ కూర్మపురాణేపి ॥ యదీచ్ఛేద్విష్ణుసాయుజ్యం శ్రియం సంతతిమాత్మనః । ఏకాదశ్యాం నభుంజీత పక్షయోరుభయోరపీతి ॥ తదేవం నిత్యాని శ్రవణాన్నిత్యత్వం ఫలశ్రవణాత్కామ్యత్వం చ సిద్ధమ్ ॥ ఉక్తం చ కాలాదర్శే ॥ సర్వస్మృతిపురాణేతిహాసాదిషు వినిశ్చితం। ఏకాదశీవ్రతం నిత్యం కామ్యమితి ద్వేధేతి । సర్వాసు స్మృతిషు సర్వేషు పురాణేషు ఇతిహాసేషు భారతాదిషు చ ఏకాదశీ వ్రతం నిశ్చితమ్। విశేషేణ పరిమితం । అనేన విద్యాలత్వభ్రాంత్యా యే మూఢాః సందిహతే నిరస్తాస్తపేదిగ్వ్యాః । స్మృతయస్తావదుదాహ్రియంతే ॥ విష్ణుస్మృతౌ ॥ ఏకాదశ్యాం నభుంజీత కదాచిదపి మానవ ఇతి- కాత్యాయనః ॥ ఏకాదశ్యాముపవసేత్పక్షయోరుభయోరపీతి ॥ కణ్వః ॥ ఏకాదశీ ముపవసేన్న కదాచిదతి క్రమేదితి॥ సనత్కుమారః ॥ నిష్కృతిమన్యదప్యస్యోక్తా ధర్మశాస్త్రే మనీషిభిః। ఏకాదశ్యన్నకామస్య నిష్కృతిః క్వాపినోదితేతి ॥ నారదోపి ॥ ఏకాదశీసమం కించిత్పాపత్రాణం నవిద్యత ఇతి- ప్రచేతాః॥ ఏకాదశీవివృద్ధా చేచ్ఛుక్లేకృష్ణేతథైవచ । ఉత్తరాంతు యతిః కుర్యాత్పూర్వా ముపవసేద్గృహీతి ॥ బృహద్వసిష్ఠః॥ ద్వాదశీఘటికాల్పావా యది న స్యాత్పరే హని। దశమీమిశ్రితా కార్యా మహాపాతక నాశినీతి॥ హారీతోపి॥ త్రియో

దశ్యాంయదానస్యాత్ ద్వాదశీ ఘటికాద్వయమ్। దశమ్యేకాదశీవిద్ధా నైవోపోష్యాకదాచనేతి । ఋశ్యశృంగః । ఏకాదశీనలభ్యేత సకలాద్వాదశీ భవేత్। ఉపోష్యాదశమీవిద్ధాఋషిరుద్దాలకోబ్రవీదితి।కామ్యోపవాసమధికృత్యాంగిరాః । సామమాయంతయోరహ్నో స్సాయంప్రాతశ్చమధ్యమే । ఉపవాసఫలప్రేప్సుర్జహ్యాద్భక్తచతుష్టయమితి । దేవలోపి । దశమ్యామేకభక్తాశీ మాంసమైథునవర్జితః । ఏకాదశీముపవసేత్పక్షయోరుభయోరపీతి ॥ పులస్త్యః॥ ఏకాదశ్యాం నభుంజీత నారీదృష్టరజస్యపీతి॥ గోభిలః॥ నశంఖేనపిబేత్తోయం నాశ్నీయాత్కూర్మసూకరౌ । ఏకాదశ్యాంనభుంజీతపక్షయోరుభయోరపీతి॥ ఏవమాదీని స్మృతివచనానిదర్శితవ్యాని పురాణవచనాన్యదాహ్రియంతే ॥ నారదీయేవసిష్ఠః ॥ ఏకాదశీసముత్థేన వహ్నినాపాతకేంధనమ్ । భస్మతాంయాతి రాజేంద్ర అపిజన్మశతోద్భవం । నేదృశం పావనంకించి న్నరాణాం భూపవిద్యతే । యాదృశం పద్మనాభాయ దినం పాతకహానిదం। నగంగానగయానూప నకాశీనచపుష్కరం । నచాపికౌరవంక్షేత్రం న దేవానచదేవికా । యమునాచంద్రభాగాచ తుల్యాన్హరివాసరాత్। అనాయాసేన రాజేంద్ర ప్రాప్యతే వైష్ణవంపదం । ప్రసంగాదథవాదంభాల్లోభా ద్వాథనరాధిప । ఏకాదశ్యామనశ్నన్యఃసర్వదుఃఖాద్విముచ్యత ఇతి ॥ కూర్మపురాణేపి ॥ వదంతీహపురాణానిభూయోభూయోవరాననే । నభోక్తవ్యం నభోక్తవ్యం సంప్రాప్తే హరివాసరఇతి ॥ విష్ణురహస్యేపి ॥ పరామాపదమాపన్నోహర్షేవాసముపస్థితే । సూతకేమృతకేచైవనత్యజేద్వాదశీవ్రతమితి ॥ ఏవమాదీన్యుపవాసపరాణి వచనానిబహూని సంతితానివిస్తరభయాన్నలిఖ్యంతే॥

అథ వైష్ణవానాముపవాసాంగతిథిః నిర్ణీయతే

తన్నిర్ణయస్య వేధాధీనత్వాత్ప్రథమం దశమీ వేధోనిరూప్యతే॥

సచ వేధస్త్రివిధః ॥ అరుణోదయవేధః సూర్యోదయ వేధః పంచదశ నాడీవేధశ్చేతి ॥ తత్రారుణోదయ వేధో భవిష్యత్పురాణే దర్శితః॥ అరుణోదయకాలేతు దశమీయదిదృశ్యతే । సావిద్ధైకాదశీతత్రపాప మూలముపోషణ మితి ॥ అరుణోదయస్యప్రమాణం స్కాంద నారదా భ్యాముక్తం ॥ ఉదయాత్ప్రాక్చతస్రస్తునాడికాఅరుణోదయఇతి॥ గో భిలః॥ అరుణోదయవేళాయాం దశమీసంయుతాయది। సంపూర్ణైకాద శీంతాంతు మోహినాద్యాదత్తవాన్విభురితి ॥ సారధర్మే॥ ఆదిత్యోదయ వేళాయాగ్ప్రాఙ్ముహూర్త ద్వయాన్వితా । సైకాదశీతు సంపూర్ణా విద్ధాన్యాపరికీర్తితేతి॥ సూర్యోదయవేధః కణ్వేనప్రదర్శితః । ఉద యోపరివిద్ధాతు దశమ్యైకాదశీయదా। దానవేభ్యః ప్రీణనార్థందత్త వాన్పాకశాసన ఇతి॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ దశమ్యాఃప్రాంతమాదాయయ త్రోదేతిదివాకరః । తేనస్పృష్టం హరిదినం దత్తం జంభాసురాయచే తి॥ పంచదశనాడీ వేధస్తు స్కాందపురాణే దర్శితః ॥ నాగో ద్వాదశ నాడీభిః దిక్పంచదశభిస్తథా। భూతాష్టాదశనాడీభిర్దూషయత్యుత్త రాంతిథిమితి॥ నాగః పంచమీ॥ పంచదశనాడీ వేధస్యవేధాంతరస్యచ విషయ వ్యవస్థానిగమేదర్శితా । సర్వప్రకార వేధోయ ముపవాసస్య దూషకః । సార్ధసప్త ముహూర్తంతు వేధోయంబాధతేవ్రత మితి॥ యత్తుస్మర్యతే । అర్ధరాత్రాత్పరాయత్రఏకాదశ్యుపలభ్యతే। తత్రోప వాసః కర్తవ్యో దశమీనతువైకలేతి । తద్వేధాభిప్రాయేణ కింతు అ ర్ధరాత్ర వేధోపియదావర్జ్యః తదా కిము వక్తవ్యమరుణోదయవే ధఇతి॥ కైముత్య ప్రదర్శనపరం ॥ తథాచ బ్రహ్మవైవర్తే ॥ అర్ధ రాత్రేతు కేషాంచిద్దశమ్యావేధఇష్యతే। అరుణోదయవేధాయాం నా వకాశోవిచారణ ఇతి ॥ విద్ధానిషేధఉక్తోనారదీయే॥ లవవేధోపివిప్రేంద్ర దశమ్యైకాదశీంత్యజేత్ । సురాయాబిందునాస్పృష్టం గంగాంభఇవ

నిర్మల మితి ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ కలార్ధేనాపి విద్ధాస్యా ద్దశమ్యే కాదశీయది। తదాహ్యేకాదశీంత్యక్త్వా ద్వాదశీంసముపోషయేత్॥ ఇతి॥ సోయంకాలాది వేధః । అరుణోదయే సూర్యోదయేచ సమానః । తత్రారుణోదయవేధో వైష్ణవ విషయః । తత్రగారుడపురాణె స్పష్టము పగమ్యతె। దశమీశేషసంయుక్తోయదిస్యాదరుణోదయః। నైవోపోష్యం వైష్ణవేన తద్దినైకాదశీవ్రత మితి॥

✱ అథ వైష్ణవశబ్దార్థః ✱

వైఖానస పాంచరాత్రాది వైష్ణవాగమోక్తాం దీక్షాంప్రాప్తో వైష్ణవః।పాంచరాత్రాద్యాగమోక్త దీక్షాంప్రాప్తస్తు వైష్ణవఇతి స్మృతేశ్చ స్కాందపురాణేపి ॥ పరమాపదమాపన్నోహర్షేవాసముపస్థితె । నైకాదశీంత్యజేద్యస్తుయస్యదీక్షాతువైష్ణవీ ॥ సమాత్మాసర్వజీవేషునిజాచారా దవిప్లుతః। విష్ణ్వర్పితాఖిలాచారఃసహివైష్ణవఉచ్యత ఇతి ॥ ఉక్తలక్షణం వైష్ణవంప్రతి తిథిరేవంనిర్ణేతవ్యా॥ ఏకాదశీద్వివిధా ॥ అరుణోదయ వేధవతీశుద్ధాచేతి । తత్రవేధవతీసర్వథాత్యాజ్యా ॥ తద్దినైకాదశీవ్రత మిత్యాదిభిఃప్రతిషేధాత్ । తత్రారుణోదయవేధస్యప్రతిషేధేనసూర్యో దయవేధస్యత్యాజ్యత్వమర్థసిద్ధం॥ కణ్వవచనంచాత్రపూర్వముదాహ తం॥యాతువేధరహితారుణోదయమారభ్యప్రవృత్తాశుద్ధైకాదశీ।సాది విధా॥అధిక్యేనయుక్తాతద్రహితాచేతి ॥ ఆధిక్యంచతుర్విధమ్।ఏకాదశ్యా ధిక్యంద్వాదశ్యాధిక్యంఉభయోరాధిక్యంఉభయానాధిక్యంచేతి ॥ తత్రా ద్యేషుత్రిషుపక్షేషుశుద్ధామప్యరుణోదయమారభ్య ప్రవృత్తాం పరిత్య జ్యవరేద్యురుపవాసఃకర్తవ్యః । తత్రైకాదశ్యాధిక్యేస్మృత్యంతరం॥ ఏకాదశీయదాపూర్ణాపరతః పునరేవసా ॥ పుణ్యం క్రతుశతస్యోక్తం త్రయోదశ్యాంతుపారణమితి ॥

ఇతి వైష్ణవశబ్దార్థః.

* మంజులైకాదశీ *

నారదః ॥ సంపూర్ణైకాదశీయత్రద్వాదశ్యాంవృద్ధిగామినీ। ద్వాదశ్యాంలంఘనంకార్యంత్రయోదశ్యాంతుపారణమితి ॥ ద్వాదశ్యాధిక్యేవ్యాస ఆహ ॥ ఏకాదశీయదా లుప్తాపరతోద్వాదశీభవేత్ । ఉపోష్యాద్వాదశీతత్రయదిచ్ఛేత్పరమాంగతిమితి ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ ఏకాదశీతుసంపూర్ణాద్వాదశీవృద్ధిగామినీ । వంజులీనామసంప్రోక్తాకోటియజ్ఞఫలప్రదా॥ వంజులీంద్వాదశీంత్యక్త్వాయఃకుర్యాత్పూర్వవాసరే। స ప్రజన్మార్జితంపుణ్యంతత్క్షణాదేవనశ్యతీతి॥ ఉభయోరాధిక్యేతునారదఆహ॥ సంపూర్ణైకాదశీయత్రప్రభాతేపునరేవసా। సర్వైరేవోత్తరాకార్యాపరతోద్వాదశీయదీతి ॥ గురురపి ॥ సంపూర్ణైకాదశీయత్రప్రభాతేపునరేవసా । తత్రోపోష్యాద్వితీయాతుపరతోద్వాదశీయదీతి । ఉభయాధిక్యరహితాయాంతుశుద్ధాయాంనకోపిసందేహః॥

ఇతి వైష్ణవదీక్షాయుక్తానామేకాదశీ నిర్ణీతా.

* అథ శ్రౌతస్మార్తవ్యవస్థితానామాగమోక్తదీక్షారహితానామేకాదశీనిర్ణయః *

అరుణోదయవేధస్యవైష్ణవవిషయత్వేవ్యవస్థితేసత్యుదయవేధస్మార్తవిషయత్వేవ పరిశిష్యతే ॥ అతఏవస్మర్యతే ॥ అతివేధా మహావేధాయేవేధా స్తిథిషుస్మృతాః । సర్వేష్వవేధావిజ్ఞేయావేధస్సూర్యోదయేతదా ॥ ఇతివేధాదీనాంస్వరూపముక్తంబ్రహ్మవైవర్తే ॥ చతస్రోఘటికాప్రాతరరుణోదయసంజ్ఞికాః ॥ చతుష్టయవిభాగోత్రవేధాదీనాంకిలోదితః । అరుణోదయవేధస్స్యాత్సార్ధంతుఘటికాత్రయమ్॥అతివేధోపిఘటికాప్రభాసందర్శనాద్రవేః । మహావేధోపితత్రైవదృశ్యతేర్కోనదృశ్యతే ॥ తురీయస్తత్రవిహితోయోగస్సూర్యోదయేబుధైరితి॥ అరుణోదయకాలేఘటికార్ధపరిమితసద్భావోవేధః । ఘటికావ్యాప్తి

రతివేధః ॥ ఉదయాత్పూర్వంకృత్స్నా౽రుణోదయకాలవ్యాప్తిర్మహావే
ధః । సూర్యోదయకాలేదశమీసద్భావోయోగః ఉదయవేధఇతియావ
త్॥వేధాతివేధమహావేధాశ్చత్వారఉపవాసస్యదూషకాః। తత్ర॥ దశ
మీశేషసంయుక్తోయదిస్యాదరుణోదయః । నైవోపోష్యంవైష్ణవేన తద్ది
నైకాదశీవ్రత మితి వచనేనారుణోదయవేధస్య వైష్ణవవిషయత్వని
శ్చితేసతిపారిశేష్యాత్సర్వేష్వవేధావిజ్ఞేయా ఇతి వచనాచ్చ సూర్యోద
యవేధః స్మార్తవిషయఇతినిశ్చీయతే । ఏవంచసూర్యోదయవేధమప్యపే
క్ష్యద్వివిధాభిద్యతే॥ శుద్ధావిద్ధాచేతి ॥ శుద్ధైకాదశీ ॥ వృద్ధిసామ్యహ్రా
సైస్త్రిధా । శుద్ధాధికాశుద్ధసమాశుద్ధహీనేతి ॥ ఏవంవిద్ధాపిత్రివిధా ।
విద్ధాధికావిద్ధసమావిద్ధహీనేతి। తత్రశుద్ధాప్రకారేషుత్రిషువిద్ధాప్రకా
రేషుత్రిషుచ॥ఏకైకాప్యేకాదశీవృద్ధిసామ్యోనతాగుణైర్ద్వాభ్యాస్త్రివిధా।
శుద్ధాధికాద్వాదశ్యధికాశుద్ధాధికాద్వాదశీహీనాశుద్ధసమాద్వాదశ్యధి
కాశుద్ధసమాద్వాదశీసమాశుద్ధసమాద్వాదశీహీనాశుద్ధహీనా ద్వాదశీ
సమా।శుద్ధహీనద్వాదశీహీనావిద్ధాధికాద్వాదశ్యాధికావిద్ధాధికాద్వా
దశీసమావిద్ధాధికాద్వాదశీహీనావిద్ధసమాద్వాదశ్యధికావిద్ధసమాద్వా
దశీసమావిద్ధ సమాద్వాదశీహీనా విద్ధహీనాద్వాదశ్యధికా విద్ధహీనా
ద్వాదశీసమావిద్ధహీనాద్వాదశీహీనేతి॥ ఏవమష్టాదశధాభిన్నైకాదశీ-
తముక్తంబ్రహ్మసిద్ధాన్తే ॥ శుద్ధారప్యేక్వచిదపిచతలోగ్నైవధమేకాదశీ
యంప్రత్యేకంచత్రిధాసాపునరపిసమతాన్యూనతాధిక్యయోగాత్। ష
ష్ఠాస్ప్రత్యేకభిన్నాసాపునరపిషడమీద్వాదశీన్యూనతాద్యైఃసంబంధాదే
వమష్టాదశఖలుమిళితాఃకల్పనాసంభవంతీతి॥అష్టాదశభేదప్రతిపాదనపూ
ర్వకంయథాక్రమముపవాసనిశ్చయమాహ కాలాదర్శకారః॥శుద్ధా-వి
ద్ధాత్రివిధావృద్ధిసామ్యహ్రాసైఃపునస్త్రివిధా-తత్రైకాద్వాదశీసంస్థావృ
ద్ధిసామ్యోనతాంగుణైః॥ ఆద్యోపోష్యాపరోర్ధద్వేపౌర్వాపర్యాద్వ్యయే

స్థితే। గృహీయత్యోరుత్తరాసుషట్సుపూర్వైవసమ్మతా॥ త్రిస్పృష్టాంత్యా
సువిద్ధైవతత్పూర్వైతువ్యవస్థితే। అవిద్ధైవతుశేషాసుతృతీయాతువ్య
వస్థితఇతి॥ ఆద్యోపోష్యాపరేతిద్వాదశ్యధికాశుద్ధాధికైకాదశీపరైవో
పోష్యా॥ తదాహ నారదః॥ సంపూర్ణైకాదశీయత్రప్రభాతేపునరేవసా।
తత్రోపోష్యాద్వితీయాతుపుత్రపౌత్రవివర్ధనీతి॥ గారుడపురాణే॥ సం
పూర్ణైకాదశీయత్రప్రభాతేపునరేవసా। తత్రోపోష్యాపరాపుణ్యాపర
తోద్వాదశీయది॥ స్మృత్యంతరే। సంపూర్ణైకాదశీయత్ర ప్రభాతేపున
రేవసా। వైష్ణవీచేత్త్రయోదశ్యాంఘటికైకాపిదృశ్యతే॥ గృహస్థోపిప
రాంకుర్యాత్పూర్వాంనోపవసేత్సదా। పూర్ణాప్యేకాదశీత్యాజ్యావర్ధ
తేద్వితయంయదీతి। వైష్ణవీద్వాదశీవారాహేపి॥ ఏకాదశీవిష్ణునాచేత్
ద్వాదశీపరతఃస్థితా। ఉపోష్యాద్వాదశీతత్రయదిచ్ఛేత్పరమంపదం॥ విద్ధా
ద్వ్యేకాదశ్యా ద్వాదశ్యామేకాదశీసామ్యయుక్తా శుద్ధాధికాద్వాదశీ
హీనాయుక్తేతి ద్వ్యేకాదశ్యౌపూర్వాపర్యాత్పూర్వాగృహస్థానాంపరా
యతీనామితి వ్యవస్థితే। తదాహస్కాందః॥ సంపూర్ణైకాదశీయత్ర
ప్రభాతేపునరేవసా। ఉత్తరాంతుయతిఃకుర్యాత్పూర్వాముపవసేద్గృ
హీతి॥ స్కాందేపి॥ ప్రథమేహనిసంపూర్ణావ్యాప్త్యాహోరాత్రసం
యుతా॥ ద్వాదశ్యాంచతథాకించిద్దృశ్యతే పునరేవచేతి॥ పూర్వాకా
ర్యాగృహస్థైస్తుయతిభిశ్చోత్తరావిభోఇతి॥ స్మృత్యంతరే॥ పునఃప్ర
భాతసమయేఘటికైకాయదాభవేత్। తత్రోపవాసోవిహితశ్చతుర్థా
శ్రమవాసినాం॥ విధవాశ్చతత్రైవపరతోద్వాదశీనచేదితి। గారుడపు
రాణేపి॥ పునఃప్రభాతసమయేఘటికైకాయదాభవేత్। అత్రోపవా
సోవిహితోవనస్థస్యయతేస్తథా॥ విధవాయాశ్చపితత్రైవపరతోద్వా
దశీనచేత్। పుణ్యాంక్రతుశతస్యోక్తంత్రయోదశ్యాంతుపారణమితి॥ మా
ర్కండేయః॥ సంపూర్ణైకాదశీయత్రప్రభాతేపునరేవసా। పూర్వా

ముపవసేత్కామీనిష్కామస్తూత్తరాంసదేతి ॥ కామిపదంగృహస్థోప
లక్షణం। నిష్కామపదంయత్యుపలక్షణం ॥ కేచిత్తు గృహస్థస్యాపి ని
ష్కామస్యైవోత్తరాతిథిరుపోష్యేత్యాహుః ॥ తథావిష్ణురహస్యే ॥ ని
ష్కామస్తుగృహీకుర్యాదుత్తరైకాదశీంసదా। సకామస్తుసదాపూర్వా
మితి బోధాయనోమునిరితి ॥ యత్తుస్మృత్యంతరవచనం ॥సంపూర్ణై
కాదశీయత్రప్రభాతేపునరేవసా। లుప్యతేద్వాదశీతస్మిన్నుపవాసః కథం
భవేత్ ॥ ఉపోష్యేద్వే తిథీతత్ర విష్ణుప్రీణనతత్పరై రితి । తత్ గృహి
యత్యోర్వ్యవస్థితం యత్పౌర్వాపర్యంత దభిప్రాయేణ అతఏవోక్తం
కాలనిర్ణయే ॥ ఏకాదశీ మాత్రవృద్ధౌ గృహి యత్యోర్వ్యవస్థితమ్॥
ఉపోష్యాగృహిభిఃపూర్వాయతిభిస్తూత్తరాతిథిరితి । ఉత్తరాసుషట్సు
పూర్వైవద్వాదశ్యాధిక్యయుక్తాశుద్ధసమాద్వాదశీ సామ్యయుక్తాశుద్ధ
సమాద్వాదశీహానియుక్తాశుద్ధసమాద్వాదశ్యాధిక్యయుక్తాశుద్ధసమా
ద్వాదశీసామ్యయుక్తా శుద్ధహీనాద్వాదశీ హానియుక్తా శుద్ధహీనేతి ష
ట్స్వేకాదశీషుపూర్వైవోపోష్యా ॥ తదాహస్కాందః ॥ శుద్ధాయ
దాసమాహీనాసమాక్షీణాధికోత్తరా । ఏకాదశీ ముపవసేన్నశు
ద్ధాంవైష్ణవీంసదేతి ॥ యత్తుస్మృత్యంతరేభిహితం । శుద్ధాప్యేకాదశీ
త్యాజ్యాపరతోద్వాదశీయదీతి ॥ యదపివచనాంతరం ద్వాదశీతు త్ర
యోదశ్యాంకలామాత్రాపిదృశ్యతే । ద్వాదశద్వాదశీంహంతి పూర్వ
స్యాంపారణంకృతమితి ॥ యదపిస్కాందపురాణవచనం ॥ ఏకాదశీభవే
త్పూర్ణాపరతోద్వాదశీయది । తదాహ్యేకాదశీంత్యక్త్వాద్వాదశీంసము
పోషయేదితి ॥ యదపికాళికాపురాణవచనం । ఏకాదశీయదాపూర్ణా
పరతోద్వాదశీభవేత్ ॥ ఉపోష్యాద్వాదశీతత్రతిథివృద్ధిః ప్రశస్యతఇతి।
యదపిస్మృత్యంతరవచనం ॥ ఏకాదశీతుసంపూర్ణాద్వాదశీవృద్ధిగామి
నీ । వంజులీనామసంప్రోక్తాకోటియజ్ఞఫలప్రదా॥ వంజులీద్వాదశీంత్య

క్త్వాయఃకుర్యాత్పూర్వవాసరే॥ సప్తజన్మార్జితంపుణ్యంతత్క్షణాదే
వనశ్యతీతి । ఏవమాదీని ద్వాదశీమాత్రవృద్ధౌ పరదినోపవాసవిధాయీని
వచనానివైష్ణవవిషయాణిస్మార్తానామపి విద్ధైకాదశీవిషయాణితథా
చస్మర్యతే ॥ ఆదిత్యోదయమారభ్యభవేదేకాదశీతిథిః ॥ పరేఽహ్ని ద్వాద
శీపూర్ణా త్రయోదశ్యాంచ వర్ధతే । ఉపోష్యాద్వాదశీతత్ర వైష్ణవై
ర్మోక్షకాంక్షిభిరితి ॥ వ్యాసః ॥ ఏకాదశీయదాలుప్తాపరతో ద్వాదశీభ
వేత్ । ఉపోష్యాద్వాదశీతత్రయదిచ్ఛేత్పరమాంగతి మితి ॥ ఆదౌదశ
మీమిశ్రితత్వాత్పరతోవృద్ధ్యభావాచ్చక్షయంగతేతియావత్ ॥ ఉక్తంచ
కాలనిర్ణయే ॥ ద్వాదశీమాత్రవృద్ధౌతుశుద్ధావిద్ధావ్యవస్థితే । శుద్ధా
పూర్వోత్తరావృద్ధాస్మార్తనిర్ణయఈదృశఇతి॥ విద్ధాధికాద్వాదశ్యధి
కా । విద్ధాధికాద్వాదశీసమా ॥ విద్ధసమాద్వాదశ్యధికా ॥ ఇతిపక్షత్ర
యేఽపిపరదినఏవోపవాసః । తథాచభవిష్యత్పురాణే ॥ ఏకాదశీందశా
యుక్తాంవర్ధమానేవివర్జయేత్ । క్షయమార్గస్థితేసోమేకుర్వీతదశమీ
యుతా మితి ॥ స్మృత్యంతరేఽపి ॥ ఏకాదశీయదాలుప్తాపరతోద్వాద
శీభవేత్ । ఉపోష్యాద్వాదశీతత్రయదిచ్ఛేత్పరమాంగతిం ॥ కలార్ధే
నాపివిద్ధాస్యాద్దశమ్యైకాదశీయదా । తదాహ్యేకాదశీంత్యక్త్వాద్వాద
శీంసముపోషయేత్ ॥ పక్షత్రయేఽపి పూర్వత్రోపవాసం నిషేధతి ॥
నారదః ॥ నోపోష్యాదశమీవిద్ధాసదైవైకాదశీతిథిః । తాముపోష్యన
రోజహ్యాత్పుణ్యంవర్షశతోద్భవమితి ॥ తథా ॥ దశమీశేషసంయుక్తా
గాంధార్యాసముపోషితా । తస్యాఃపుత్రశతంనష్టంతస్మాత్తాంపరివర్జ
యేదితి । ఏవమన్యాన్యపివిద్ధానిషేధపరాణ్యత్రైవవిషయే యోజనీ
యానివిద్ధాధికా ద్వాదశీహీనేతి పక్షేపూర్వవత్గృహీయత్యోర్వ్య
వస్థాద్రష్టవ్యా। తదాహప్రచేతాః ॥ ఏకాదశీవివృద్ధాచేత్శుక్లేకృష్ణేవి
శేషతః। ఉత్తరాంయతిఃకుర్యాత్పూర్వాముపవసేద్గృహీతి॥ నచైత

ద్వృద్ధ్యాధిక్యేచరితార్థమిత్యాశంకనీయం,బాధకాభావేనవిద్ధాధిక్యేపి తద్వ
చనప్రవృత్తేర్నివారయితుమశక్యత్వాత్ విద్ధసమాద్వాదశీసమావిద్ధస
మాద్వాదశీహీనాద్వాదశ్యధికావిద్ధాహీనా ద్వాదశీసమావిద్ధహీనా
ద్వాదశీహీనేతిపంచసుపక్షేషువిద్ధైకాదశ్యేవోపోష్యా॥తథాచస్మృ
త్యంతరే ॥ ఏకాదశీనలభ్యేతసకలాద్వాదశీభవేత్। ఉపోష్యా దశమీవి
ద్ధా ఋషిరుద్దాలకో౽బ్రవీదితి॥ ఋష్యశృంగః॥ సర్వత్రైకాదశీకార్యా
దశమీమిశ్రితానరైః। ప్రాతర్భవతు వామావా తస్యాన్నిత్యముపోష
ణమితి॥ తథా॥ త్రయోదశ్యాన్నలభ్యేత ద్వాదశీ యదికించన। ఉపో
ష్యైకాదశీ తత్ర దశమి మిశ్రితా త్వపీతి॥ ఏకాదశీ భవేత్కాచిత్
దశమ్యాదూషితాతిథిః॥ వృద్ధిపక్షేభవేద్దోషః క్షయపక్షేతుపుణ్యదేతి॥
విద్ధైకాదశ్యాంక్షయే సతిపూర్వైవోపోష్యేత్యర్థః॥ అత్ర పక్షపం
చకేపరదినోపవాసే సతి త్రయోదశ్యాం పారణంనప్రసజ్యేత త
చ్చనిషిద్ధం॥ తచ్చభవిష్యత్పురాణే॥ పారణంతుత్రయోదశ్యాంయఃక
రోతినృపోత్తమ। ద్వాదశద్వాదశీర్హంతినాత్రకార్యావిచారణేతి। ఋ
ష్యశృఙ్గః॥ పారణాయనలభ్యేతద్వాదశీయదికుత్రచిత్। తదానీందశమి
విద్ధా ప్యుపోష్యైకాదశీ తిథిరితి॥ విష్ణురహస్యేపి॥ ద్వా
దశీతిథిరల్పాపియదివస్యాత్పరేహని। దశమీమిశ్రితాకార్యానదోషోస్తీతి
వేధజఇతి॥ వచనమితిశేషః॥ విద్ధసమాద్వాదశీసమావిద్ధసమాద్వాదశీ
హీనేతిపక్షద్వయేపిపూర్వాపరేద్యుర్గృహియత్యోర్వ్యవస్థాకాలాదర్శ
కారేణప్రతిపాదితా।తత్పూర్వేతువ్యవస్థితఇతి॥అత్రప్రమాణంచింత్యం॥
సర్వమేతత్సంగృహ్యాదర్శయతి కాలనిర్ణయకారః।శుద్ధావిద్ధయోరుభ
యోరప్యేషనిర్ణయస్సంగ్రహః।ఏకాదశీద్వాదశ్యోరుభయోరపివృద్ధౌ
పరేద్యుతువవాసద్వయో రప్యవృద్ధౌపూర్వేద్యుఃఏకాదశీ మాత్రవృద్ధౌ
గృహియత్యోర్వ్యవస్థా పూర్వేద్యుః గృహస్థః పరేద్యుర్యతిః॥

ద్వాదశీమాత్రవృద్ధౌ శుద్ధాయాం సర్వేషాం పూర్వేద్యుః విద్ధాయాం పరే
ద్యుః । ఇతి దినత్రయవిషయాణి కానిచిద్వచనాన్యుపలభ్యంతే ॥ తదాహ
నారదః ॥ యది దైవాత్తు సంసిద్ధ్యేదేకాదశ్యాం దినత్రయం । తత్ర క్రతుశ
తం పుణ్యం ద్వాదశీ పారణం భవేదితి ॥ కూర్మపురాణే ॥ ద్విస్పృగేకాదశీ య
త్ర తత్ర సన్నిహితో హరిః । తామేవోపవసేత్కామీ అకామో విష్ణుత
త్పర ఇతి ॥ తత్రాద్యంతయోర్దశమీద్వాదశ్యోర్మధ్యే ఏకాదశీత్యేతాదృ
శదినత్రయయోగాప్రాప్తావితి తదాపరతో ద్వాదశీవృద్ధిరవృద్ధిశ్చేత్యుభ
యం సంభవతి తత్ర ద్వయవృద్ధిః తథా యథోక్తం దినత్రయముపోష్యం । త
దుక్తం పురాణాంతరే ॥ దినత్రయయుతే దేవి నోపోష్యా దశమీయుతా ।
సైవోపోష్యా యదా పుణ్యా పరతశ్చేత్త్రయోదశీతి ॥ ద్వాదశీవృద్ధౌ ॥ ఏకా
దశీమదాలుప్తేత్యనేన వ్యాసవచనేన పరేద్యురుపవాసః కర్తవ్యః । య
దా త్వాద్యంతయోరేకాదశీత్రయోదశ్యోర్మధ్యే ద్వాదశీత్యేతాదృశం దిన
త్రయం తదా గృహస్థానాం పూర్వదినముపవాసః పరదినే నిషేధాత్ । తథా
చ కూర్మపురాణే - ఏకాదశీ ద్వాదశీ చ రాత్రిశేషే త్రయోదశీ । ఉపవాసం న
కుర్వీత పుత్రపౌత్రసమన్విత ఇతి ॥ పద్మపురాణేఽపి ॥ ఏకాదశీ ద్వాదశీ చ
రాత్రిశేషే త్రయోదశీ । రాత్రిస్పృక్తదహోరాత్రం నోపోష్యం తు సు
తార్థిభిరితి ॥ పుత్రపౌత్రసమన్వితః సుతార్థిభిరితి విశేషణాద్యతీనాం
త్రివిషయే పరదిన ఏవోపవాసః । ఏతదేవాభిప్రేత్య నారదః ॥ ఏకాదశీ
ద్వాదశీ చ రాత్రిశేషే త్రయోదశీ । త్రిస్పృశీ నామ సంప్రోక్తా బ్రహ్మహ
త్యాం వ్యపోహతీతి ॥ కూర్మేఽపి ॥ ద్విస్పృగేకాదశీ యత్ర తత్ర సన్నిహితో
హరిః । పుణ్యం క్రతుశతస్యోక్తం త్రయోదశ్యాం తు పారణమితి ॥ వైష్ణ
వానామపి పరదిన ఏవోపవాసః । నైవోపోష్యా వైష్ణవేనేతి పూర్వదినో
పవాసస్య నిషిద్ధత్వాత్ యత్ స్మర్యతే ॥ ఆదిత్యేహని సంక్రాంతౌ వ్యతీ
పాతే దినత్రయే । పారణం చోపవాసం చ న కుర్యాత్పుత్రవాన్ గృహీతి ॥

యదపి వత్స్యవచనం ॥ దినక్షయే తు సంక్రాంత్యాం గ్రహణే చంద్రసూ
ర్యయోః । ఉపవాసం న కుర్వీత పుత్రపౌత్రసమన్వితః ॥ ద్వాదశ్యాం తా
వేకవారే యస్మిన్స్యాద్దినక్షయ ఇతి ॥ అత్ర దినక్షయోపవాసనిషేధో
దినక్షయాదినిమిత్తకః - నైకాదశీనిమిత్తకః ॥ తదుక్తం కాలాదర్శే ॥
సంక్రాంత్యాదినిషేధాశ్చ సంక్రాంత్యాదినిమిత్తకం । ఉపవాసం నిషే
ధంతి న తత్త్వేకాదశీ వ్రతమితి ॥ కాత్యాయనః ॥ తత్ప్రయుక్తోపవాస
స్య నిషేధస్తదుదాహృతః । ప్రయుక్త్యంతరయుక్తస్య న విధిర్న నిషేధ
నమితి ॥ జైమినిరపి ॥ తన్నిమిత్తోపవాసస్య నిషేధోయముదాహృతః ।
వానుమంగకృతో గ్రాహ్యో యదా నిత్యముపోషణమితి ॥ అయమర్థః ॥ ఏ
కాదశ్యుపవాసస్య నిత్యత్వాత్ సంక్రాంత్యాద్యుపవాసస్య కామ్యత్వాత్
కామ్యోపవాసస్య నిషేధేన నిత్యోపవాసనిషేధో న సిద్ధ్యతీతి, కామ్యోప
వాసశ్చ నసిద్ధే నోక్తః । ఏకస్మిన్వాసరే ద్వ్యహ్నాం తిథీనాం త్రితయం య
దా ॥ తదా దినక్షయః ప్రోక్తః తత్ర సాహస్రకం ఫలం । అమావాస్యా ద్వా
దశీ చ సంక్రాంతిశ్చ విశేషతః ॥ ఏతాః ప్రశస్తాస్తిథయో భానువారస్తథై
వ చ । అత్ర స్నానజపో జాప్యః దేవతానాం చ పూజనం ॥ ఉపవాసస్త
థా దానమేకైకం పావనం స్మృతం ఇతి ॥ పితామహస్త్వేకాదశ్యాముప
వాసనిషేధ ఇతి । ఏకాదశ్యాం దినక్షీణే ఉపవాసం కరోతి యః ॥ తత్ర పు
త్రా వినశ్యంతి మఘాయాం పిండదో యథా ఇతి ॥ ఈదృశే విషయే వ్యవస్థాదర్శి
తా కాలనిర్ణయే । ఉపవాసే నిషిద్ధే తు భక్ష్యం కించిత్ప్రకల్పయేత్ ॥ న
దుష్యత్యుపవాసోత్ర ఉపవాసఫలం భవేత్ । నక్తం హవిష్యాన్నమనో
దనం వా ఫలం తిలం క్షీరమథాంబు వాజ్యం ॥ యత్పంచగవ్యం యది వా పివా
యుః ప్రశస్తముత్తరముత్తరం చేతి ॥ స్మృత్యంతరే ॥ అష్టైతాన్యవ్రత
ఘ్నాని ఆపో మూలం ఘృతం పయః । హవిర్బ్రాహ్మణకామ్యా చ గురోర్వచ
నమౌషధమితి ॥ ఏవం స్మృత్యేకాదశ్యాం గృహస్థస్యోపవాసే నిషిద్ధకల్పం

పరికల్పనీయం । తతోపవాసంనిషేధతి ॥ కాత్యాయనః ॥ ఏకాదశీషు
కృష్ణాసురవిసంక్రమణేతథా । చంద్రసూర్యోపరాగేచనకుర్యాత్పు
త్రవాన్గృహీతి ॥ గౌతమః ॥ ఆదిత్యేహనిసంక్రాంత్యామసితైకాదశీషు
చ । వ్యతీపాతేకృతేశ్రాద్ధేపుత్రీనోపవసేద్గృహీతి ॥ శాఙ్గ్యోపి ॥ సం
క్రాంత్యాముపవాసేనపారణేనయుధిష్ఠిర। ఏకాదశ్యాంచ కృష్ణాయాం
జ్యేష్ఠపుత్రోవినశ్యతీతి॥ నారదోపి॥ఇందుక్షయేచసంక్రాంతౌ ఏకాదశ్యాం
తేరవేః।ఉపవాసంనకుర్వీతయదీచ్ఛేత్సంతతింధ్రువామితి॥ యత్తుకూర్మ
పురాణవచనం॥ఏకాదశ్యాంనభుంజీతపక్షయోరుభయోరపీతి। యదపివి
ష్ణుధర్మోత్తరవచనం॥సబ్రహ్మహాసగోఘ్నశ్చసస్తేయాదగురుతల్పగః।ఏకా
దశ్యాంతుయోభుఙ్క్తేపక్షయోరుభయోరపీతి॥యత్తుకూర్మవచనం॥యథో
క్తకారిదక్షిణేవాజయనేనైవకీర్తితే । తుల్యంపుణ్యమవాప్నోతిపక్ష
యోరుభయోరపి-సాయంప్రాతర్యథాసంధ్యేసాయంప్రాతర్యథాహుతీ।
తథాసితేసితేపుణ్యేద్వాదశ్యాహర్మతఃసమేఇతి ॥ యానిచాన్యాన్యేతాదృ
శానిశుక్లకృష్ణైకాదశ్యుపవాస ప్రతిపాదకానితాని సర్వాణివానప్రస్థ
యతివిధవావిషయాణి॥ తదుక్తంకాలాదర్శే ॥ వానప్రస్థవిధవాదివిష
యం॥ఉపోష్యైకాదశీకృష్ణాశుక్లావదితివాదినః।విధవాపివనస్థాదివిష
యత్వేనసార్థకాఇతి॥కౌర్మేపి। ఏకాదశ్యాంనభుంజీతపక్షయోరుభయో
రపి । వనస్థయతిధర్మోయం శుక్లామేవ సదాగృహీతి ॥ స్కాందేపి॥
ఏకాదశ్యాంనభుంజీతపక్షయోరుభయోరపి । వానప్రస్థోయతిశ్చైవ
శుక్లామేవసదాగృహీతి। నైమిత్తికకామ్యోపవాసోకృష్ణాయామపికర్త
వ్యః।తత్రనైమిత్తికఃస్మృత్యంతరేపర్యతే శయనీబోధనీమధ్యేయాకృష్ణై
కాదశీభవేత్-సైవోపోష్యాగృహస్థేననాన్యాకృష్ణాకదాచనేతి।కామ్యో
పవాసస్తుమత్స్యపురాణేదర్శితః ॥ ఏకాదశ్యాంతుకృష్ణాయాముపోష్య
విధివన్నరః । పుత్రాన్నాయుస్సమృద్ధించ సాయుజ్యంచ సమృచ్ఛతీతి।

పితౄణాంగతిమన్విచ్ఛన్ భక్త్యాచసముపోషయేదితి సనత్కుమారోపి ॥ భానువారేణసంయుక్తాకృష్ణాసంక్రాంతిసంయుతా । ఏకాదశీసదోపోష్యాసర్వసంపత్కరీతిరితి యదాద్వాదశ్యాంశ్రవణనక్షత్రంభవేత్తదా శుక్లైకాదశీమపిపరిత్యజ్యద్వాదశ్యామేవోపవసేత్ ॥తథాచనారదః॥ శుక్లావాయదివాకృష్ణాద్వాదశీశ్రవణాన్వితా । తయోరేవోపవాసశ్చ త్రయోదశ్యాంతుపారణం ॥ ఏకాదశ్యాంతువిద్ధాయాంద్వాదశ్యాంశ్రవణంయది ।ఉపోష్యద్వాదశీంపుణ్యాంసర్వంప్రాప్నోత్యసంశయమితి॥ శుక్లస్తూపవాసద్వయంకుర్యాత్ । ఏకాదశీముపోష్యైవద్వాదశీంసముపోషయేత్ ॥ తత్రద్విధోపవాసస్యాత్ ఉభయోర్దేవతాహరిరితి । అత్రదైవతైక్యాత్ పూర్వోపవాసస్యపారణంనాస్తీత్యుక్తంభవతి॥ విద్ధాయామపిద్వాదశ్యాఫలాధిక్యముక్తం ॥ స్మృత్యంతరే ॥ ద్వాదశ్యేకాదశీయుక్తాతత్రచశ్రవణంయది । సావిష్ణుశృంఖలాజ్ఞేయా సాయుజ్యఫలదాయినీతి ॥

అథ శ్రవణ ద్వాదశీనిర్ణయః

గౌతమః ॥ ద్వాదశీంశ్రవణర్క్షంచస్పృశేదేకాదశీయది। సఏవవైష్ణవోయోగోవిష్ణుశృంఖలసంజ్ఞకమితి॥ ఇయంచశ్రవణద్వాదశీ-నిత్యా ద్వాదశీం శ్రవణోపేతాంయోనోపోష్యతిదుర్మతిః ॥ పంచసంవత్సరకృతంపుణ్యంతస్యవినశ్యతీత్యకరణేప్రత్యవాయస్మరణాత్ । యత్తువచనం ॥నభస్యశుక్లద్వాదశ్యాంనక్షత్రంశ్రవణంయది । శ్రవణద్వాదశీనామసాప్రోక్తామునిపుంగవైరితి॥ తద్వామనజయంత్యభిప్రాయం । మాసిభాద్రపదేశుక్లాద్వాదశీశ్రవణాన్వితా ॥ఉపోష్యావామనప్రీత్యైజాతస్తత్రతతోహరిరితిస్మరణాత్ । శుక్లావాయదివాకృష్ణాద్వాదశీశ్రవణాన్వితేతివచనాద్యదా కదాచిదపిశ్రవణద్వాదశీ సంభవేత్తత్రోపవాసః కార్యఏవ ॥ ఏతచ్చశ్రవణద్వాదశీవ్రతంతిథిప్రధానం ॥ యాఃకాశ్చిత్తి

ధనువృద్ధ్యాః ప్రోక్తానక్షత్రయోగతః । తాస్వేవతద్వ్రతంకుర్యాచ్ఛ్రీ
వణద్వాదశీంవినేతిస్మృతేః ॥ నక్షత్రపారిధాన్యేపి ఇతరనక్షత్రోపప
న్నమస్తమయవ్యాపినక్షత్రం గ్రాహ్యం । యస్మిన్నస్తంగతస్సూర్యో
నక్షత్రద్యుతిమిందవా । తద్దినోపవసేద్భక్తేనక్షత్రంశ్రవణంవినేతి శ్ర
వణపర్యుదాసాత్। ఉదయేత్రిముహూర్తాస్తన్యక్షత్రంవ్రతదానయో
రితివచనాదుదయాదిత్రిముహూర్తవ్యాపిశ్రవణనక్షత్రం గ్రాహ్యం। కిం
చిద్ద్వాదశీస్పృష్టం గ్రాహ్యం । త్రిముహూర్తవ్యాప్త్యభావే పూర్వే
ద్యురేవోపవాసః । ద్వాదశీయుక్తస్యశ్రవణస్యదినద్వయే త్రిముహూ
ర్తవ్యాపిత్వేపూర్వదినేఉపవాసః।తత్రనక్షత్రస్యపూర్ణత్వాత్ శ్రవణద్వా
దశ్యుపవాసేత్రయోదశ్యామేవపారణం కార్యం ॥ త్రయోదశ్యాంతుపా
రణమిత్యుక్తత్వాత్। ఏకాదశ్యుపవాసేతుయదాత్రయోదశ్యాంద్వాద
శ్యాః కలాద్వయం కలాత్రయంవాసంభవతితదా ద్వాదశీకాలఏవపార
ణంకుర్యాత్ ॥ తదుక్తంనారదీయే ॥ ఏకాదశ్యాంకలాహ్యేకాద్వాద
శ్యాస్తుకలాద్వయం । ద్వాదశద్వాదశీహంతి త్రయోదశ్యాంతుపార
ణమితి ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ కలాద్వయంత్రయంవాపి ద్వాదశీంనత్వతిక్ర
మేత్ । పారణేమరణేన్నృణాంతిథిస్తాత్కాలికీస్మృతేతి। ద్వాదశీకా
లేయథాపారణంతథాతత్ప్రాగేవసర్వాః క్రియాః కర్తవ్యాః॥

అథ ద్వాదశ్యాంమాధ్యాహ్నికకాలః-

తదుక్తంనారదీయే ॥ అల్పాయామపివిప్రేంద్రద్వాదశ్యామరుణోద
యే। స్నానార్చనక్రియాః కార్యాదానహోమాదిసంయుతా ఇతి॥
గరుడపురాణేపి ॥ యదాత్వల్పాద్వాదశీస్యాదపకర్షోభుజేర్భవేత్।
ప్రాతర్మాధ్యాహ్నికస్యాపితత్రస్యాదపకర్షణమిత్థంస్మార్తం దేవి॥ య
దాభవేదతీవాల్పాద్వాదశీపారణాదినే । ఉషఃకాలేద్వయంకుర్యాత్
ప్రాతర్మాధ్యాహ్నికంచతదితి ॥

ఆహితాగ్ని విషయే.

ఉదిత హోమినోఽగ్నిహోత్రిణోఽగ్నిహోత్ర హోమానంతరం పారణం కార్యం । విప్రతిషేధే శ్రుతిలక్షణం బలీయ ఇతి స్మరణాత్ ॥ నచవాచ్యం ॥ ఆహితాగ్నిరనడ్వాంశ్చ బ్రహ్మచారీ చ తే త్రయః । అశ్నంత ఏవ సిధ్యంతి నైషాం సిద్ధిరనశ్నతామితి ఆపస్తంబస్మరణాత్ ఆహితాగ్నేరుపవాసప్రసక్తిర్నాస్తీతి-బ్రహ్మచార్యాహితాగ్నిశ్చ త్యజేన్నైకాదశీవ్రతమితి స్మృతేరాపస్తంబవచనస్యైకాదశీవ్యతిరిక్తవిషయత్వావగమాత్ కాలయోర్భోజనమితి వచనప్రాప్తిం యతాకాలస్వయభోజనంతత్ర నియమాభావప్రతిపాదనపరత్వాచ్చ ద్వాదశీకాలే పారణసంభవే అద్భిః పారణం కుర్యాత్ । తదాహ కాత్యాయనః ॥

అద్భిః పారణం

సంధ్యాధికం భవేన్నిత్యం పారణం తు నిమిత్తతః । అద్భిస్తు పారయిత్వాథ నైత్యకాం తే భుజిర్భవేదితి ॥ దేవలోఽపి ॥ సంకటే విషమే ప్రాప్తే ద్వాదశ్యాం పారయేత్కథం । అద్భిస్తు పారణం కుర్యాత్పునర్భుక్తం న దోషకృదితి ॥

ఏకాదశ్యుపవాసే అధికారినిర్ణయః

కాత్యాయనః ॥ అష్టవర్షాధికో మర్త్యో హ్యపూర్ణాశీతివత్సరః । ఏకాదశ్యాముపవసేత్పక్షయోరుభయోరపీతి ॥ నారదః ॥ అష్టాబ్దాదధికో మర్త్యో హ్యపూర్ణాశీతిహాయనః । భుంక్తే యో మానవో మోహాదేకాదశ్యాం స పాపకృదితి ॥

పతిమత్యాస్తూపవాసం నిషేధతి

విష్ణుః ॥ పత్యౌ జీవతి యా నారీ ఉపోష్య వ్రతమాచరేత్ । ఆయుష్యం హరతే భర్తుర్నరకం చైవ గచ్ఛతీతి ॥ మనురపి ॥ నాస్తి స్త్రీణాం పృథగ్యజ్ఞో న వ్రతం నాప్యుపోషణం । పత్యురనుమతా పత్నీ వ్రతాదిష్వధికారిణీ భవ

తి॥ తదాహ కాత్యాయనః ॥ భార్యా భర్తుర్మతేనైవ వ్రతాదీనాచరేదితి॥
మార్కండేయః॥ నారీ ఖల్వననుజ్ఞాతా భర్త్రా పిత్రా సుతేన వా । నిష్ఫలం
తు భవేత్తస్యా యత్కరోతి వ్రతాదికమితి ॥

* అథ ఉపవాసాసమర్థవిషయః *

ఉపవాసాసమర్థస్తు ఏకభక్తాదీని కుర్యాత్ ॥ తథాచ కాత్యాయనః॥
ఉపవాసే త్వశక్తానా మశీతేరూర్ధ్వజీవినాం । ఏకభక్తాదికం కార్యమా
హ బౌధాయనో మునిరితి ॥ మార్కండేయః ॥ ఏకభక్తేన నక్తేన బాలవృ
ద్ధాతురః క్షిపేత్ । పయోమూలం ఫలం వాపి న నిర్ద్వాదశికో భవేత్ ॥ భవి
ష్యత్పురాణేపి॥ ఏకాదశ్యా ముపవసేన్నక్తం వాపి సమాచరేత్ ॥ అథ
వా విప్రముఖ్యేభ్యో దానం దద్యాత్స్వశక్తిత ఇతి।ఏకభక్తాదావప్యశక్తః
ప్రతినిధినా కారయేత్ ॥ తథాచ విష్ణురహస్యే॥అసామర్థ్యే శరీరస్య వ్ర
తే చ సముపస్థితే । కారయేద్ధర్మపత్నీం వా పుత్రం వా వినయాన్వితమితి॥
పైఠీనసిః ॥ భార్యా పత్యుర్వ్రతం కుర్యాత్ భార్యాయాశ్చ పతిర్వ్రతం। అ
సామర్థ్యే పరస్తాభ్యాం వ్రతభంగో న జాయత ఇతి॥ స్కాందేపి ॥ పుత్రం
వా వినయోపేతం పత్నీం వా భ్రాతరం తథా। ఏషామభావ ఏవాన్యం బ్రా
హ్మణం వినియోజయేత్ ॥ భగినీమథవా శిష్యం బ్రాహ్మణం దక్షిణాదిభిరి
తి ॥ కాత్యాయనః॥ పితృమాతృస్వసృభ్రాతృగుర్వర్థే చ విశేషతః । ఉప
వాసం ప్రకుర్వాణః పుణ్యం కోటిగుణం లభేత్ ॥ దక్షిణా నాత్ర వా తవ్యాను
శ్రూప్రా విహితా చ సా । నారీ చ పతిముద్దిశ్య ఏకాదశ్యా ముపోషితా॥
పుణ్యం కోటిగుణం ప్రాహుర్మునయః పారదర్శనః। ఉపవాసఫలం తస్యాః
పతిః ప్రాప్నోత్యసంశయమితి ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ పితృమాతృపతిభ్రా
తృశ్వశ్రూగుర్వాదిభూభుజాం । అదృష్టార్థముపోషిత్వా స్వయం చ ఫల
భాగ్భవేత్ ॥ మాతామహాదీనుద్దిశ్య ఏకాదశ్యాముపోషణే । కర్త్రా శత
గుణం పుణ్యం ప్రాప్నోత్యత్ర న సంశయః ॥ యముద్దిశ్య కృతం సో౽పి సంపూ

ర్ణపలమాప్నుయాదితి। ప్రతినిధాకశ్చిదేవ శేషస్స్మర్యతే॥ కామ్యేప్రతినిధి ర్నాస్తినిత్యనైమిత్తికేచసః । కామ్యేప్యుపక్రమాదూర్ధ్వంకేచిత్ప్రతి కృతింవిదురితి ॥

* ఉపవాసాకరణే ప్రాయశ్చిత్తం స్మర్యతే. *

అర్కేపర్వద్వయె రాత్రౌచతుర్దశ్యష్టమీదివా । ఏకాదశ్యామ హోరాత్రంభుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేత్ ॥

* సూతకాదావుపవాసవిచారః *

సూతకాదావుపవాసమాత్రంకార్యం। తదాహపులస్త్యః॥ సూత కేచనరస్స్నాత్వాప్రణమ్యమనసాహరిం। ఏకాదశ్యాంనభుంజీతవ్రతమే తన్నలుప్యతె ॥ మృతకేపినభుంజీతహ్యేకాదశ్యాంసదానరః । ఏకాద శ్యాంనభుంజీతనారీదృష్టరజస్యపీతి ॥

* కామ్యేపిదానార్చనరహితముపవాసమాత్రం *

కామ్యేపిదానార్చనరహితముపవాసమాత్రంకార్యం॥ తదుక్తంకూ ర్మపురాణె॥ కామ్యోపవాసే ప్రక్రాంతె త్వంతరామృతసూతకె। తత్ర కామ్యవ్రతంకుర్యాత్ దానార్చనవివర్జితం ॥

* అంతెపునరనుష్ఠానం *

సూతకాంతెనరస్స్నాత్వాపూజయిత్వాజనార్దనం। దానందత్వావి ధానేనవ్రతస్యఫలమశ్నుతె ॥ సంప్రవృత్తేపిరజసినత్యాజ్యంద్వాదశీవ్ర తం । పంచమేహనిశుద్ధాస్యాత్ దైవేపిత్ర్యేచకర్మణీతి ॥

* శ్రాద్ధదివసె ఆచరణం *

ఏకాదశ్యాంసాంవత్సరికశ్రాద్ధసంప్రాప్తౌ। శ్రాద్ధంకృత్వాపితృసేవి త శేషంసమాఘ్రాయోపోషణంకుర్యాత్॥ తదాహకాత్యాయనః॥ ఉప వాసెయదానిత్యంశ్రాద్ధంనైమిత్తకంభవేత్। ఉపవాసంతతఃకుర్యాదా ఘ్రాయపితృసేవితమితి ॥ నను భుంజీతైవకృతె శ్రాద్ధపుత్రోనోపవసే

ద్గృహే। శ్రాద్ధం కృత్వా తు యో విప్రో భుక్తేనక దాచన ॥ దేవాహ
వ్యం న గృహ్ణాతి కవ్యాని పితర స్తథేతి। ఇత్యాదివచనవిరోధస్యాన్యైవం॥
ఆఘ్రాణే నాపి భోజనకార్యసిద్ధేః। తస్య భోజనకార్యవిధానాత్ ॥ అ
నుకల్పం కుర్వన్నశక్తస్తు భుంజీత। అనుకల్పం యదా కుర్వన్నశక్తగపక్ష
యోర్ద్వయోః ॥

అథ వ్రతానుష్ఠానక్రమః

ఏకాదశ్యాం సను జీత శ్రాద్ధం కృత్వా నైవ చేతి స్మృతేః। కృష్ణై
కాదశ్యాం గృహస్థస్యోదవవ్యతిరిక్త పితృశేషభోజనే ప్యదోషః ॥ తస్య శు
క్లైకాదశ్యామేవ నిత్యోపవాసవిధానాత్। కృష్ణైకాదశ్యాముపవా
సనిషేధేన భక్ష్యవిధానాచ్చ ॥ అయమిహ కామ్యవ్రతానుష్ఠానక్రమః।
ప్రథమం దశమ్యామేకభుక్తం కృత్వా దంతధావనం కుర్యాత్। దశమ్యా
మేకభుగ్భుక్త్వా ఖాదయే ద్దంతధావనమితిస్మరణాత్ ॥ దశమ్యాం రా
త్రౌ నియమయుక్తః। బ్రహ్మా కైనక్తే। ప్రాతైహరిదినే సమ్యగ్విధాయ
నియమం నిశి ॥ దశమ్యాముపవాసస్య ప్రకుర్యాద్వైష్ణవం వ్రతమ్।
నారదీయే ॥ అష్టౌ లవణాః సర్వేహవిష్యాన్ననిషేవిణః। అజనీకల్పశ
యనాః ప్రియాసంగవివర్జితా ఇతి ॥ తతః ప్రాతరుత్థాయైకాదశ్యాం బా
హ్యాంతరశుద్ధిం విదధ్యాత్। తత్ప్రకారస్తు కాలనిర్ణయే కీర్తితః ॥ శరీర
మంతఃకరణోపఘాతం వాచశ్చ విష్ణుర్భగవానశేషం। శమం నయత్వస్తు
మమేహ శర్మ పాపావనం తే హృది సన్నివిష్టే ॥ అంతశ్శుద్ధిం బహిశ్శుద్ధిం శు
ద్ధో ధర్మమయోచ్యుతః। స కరోతు మమైతస్మిం చ్ఛుచిరేవాస్మి సర్వదా॥
బాహ్యోపఘాతమనఘో బోద్ధా చ భగవానజః। శమం నయత్వనంతాత్మా
విష్ణుశ్చేతసి సంస్థిత ఇతి॥ అనంతరం వ్రతసఙ్కల్పం కుర్యాత్తత్ర మంత్రమా
హ విష్ణుః ॥ ఏకాదశ్యాం నిరాహారస్థిత్వాహమపరేహని। భోక్ష్యామి
పుండరీకాక్ష శరణం మే భవాచ్యుత ॥ ఇత్యుచ్చార్య తతో విద్వాన్ పుష్పాం

జలిమథాప్పయేదితి ॥ అనంతరకృత్యమాహ కాత్యాయనః ॥ గృహీత్వౌ
దుంబరం పాత్రం వారిపూర్ణముదఙ్ముఖః । అష్టాక్షరేణ మంత్రేణ త్రిజప
స్తేనాభిమన్త్రితం । ఉపవాసఫలప్రేప్సుః పిబేత్పాత్రగతం జలమితి ॥ ఔ
దుంబరం తామ్రపాత్రం ॥ బ్రహ్మపురాణే ॥ సంపూజ్య విధివద్విష్ణుం శ్ర
ద్ధయా సుసమాహితః । గన్ధైః పుష్పైస్తథా ధూపైర్దీపైర్నైవేద్యకైః ప
రైః ॥ ఏవం సంపూజ్య విధివద్రాత్రౌ కృత్వాతు జాగరమ్ । యాతి వి
ష్ణోః పరం స్థానం నరో నాస్త్యత్ర సంశయ ఇతి ॥

ద్వాదశ్యాం కర్తవ్యమాహ కాత్యాయనః

ప్రాతః స్నాత్వా హరిం పూజ్య ఉపవాసం సమర్పయేత్ । అజ్ఞానతిమి
రాన్ధస్య వ్రతేనానేన కేశవ ॥ ప్రసీద సుముఖో నాథ జ్ఞానదృష్టిప్రదో భవ ।
మన్త్రం జపిత్వా హరయే నివేద్యోపోషణం వ్రతీ । ద్వాదశ్యాం పారణం కు
ర్యాద్వర్జయిత్వాభ్యుపేతకీమితి ॥

అథ నిత్యోపవాసః

బృహస్పతిః ॥ సాయమాద్యన్తయోరహ్నోస్సాయం ప్రాతశ్చ మధ్య
మే । ఉపవాస ఫలప్రేప్సుర్జహ్యాద్భుక్తచతుష్టయమితి ॥ కాత్యాయ
నః ॥ నిత్యోపవాసీ యో మర్త్య సాయంప్రాతః సమిత్క్రియాం । వర్జయే
న్మతిమాన్విప్రః సంప్రాప్తే హరివాసరే ॥ విశేషనియమాశక్తో హోరా రా
త్రం భుక్తివర్జితః । శక్తిమాంస్తు పునః కుర్యాన్నియమం సవిశేషణమితి ॥ కా
లాదర్శేపి ॥ జహ్యాద్భుక్తద్వయం నిత్యే కామ్యే భుక్తచతుష్టయమితి ॥

ఉపవాసే వర్జ్యాని

విష్ణుః ॥ అసకృజ్జలపానంచ దివాస్వాపంచ మైథునం । తాంబూలచ
ర్వణంమాంసం వర్జయేద్వ్రతవాసరే ఇతి ॥ వసిష్ఠః ॥ ఉపవాసే తథా శ్రా
ద్ధే నఖాదేద్దంతధావనం । దంతానాం కాష్ఠసంయోగో హన్తిసప్తకులానిచే
తి ॥ దంతధావనే ప్రాయశ్చిత్తముక్తం విష్ణురహస్యే ॥ శ్రాద్ధోపవాస

దివాసేఖాదిత్వాద్దంతధావనం। గాయత్ర్యాశ్చశతంస్పృష్ట్వాఅంబుప్రా
శ్యవిశుధ్యతీతి ॥ హారీతః॥ పతితపాషండనాస్తికసంభాషణమనృతాశ్లీ
లాదికముపవాసేవర్జయేదితి। విష్ణుధర్మే॥ అసంభాష్యాంస్తుసంభా
ష్యతులస్యతసికాదళం।ద్వాదశ్యామచ్యుతేఫలమాగస్త్యంపర్ణమేవవా॥
ఆమలక్యాఃఫలంవాపిపారణేప్రాశ్యశుధ్యతీతి॥బృహస్పతిః॥దివానిద్రాం
పరాన్నంచపునర్భోజనమైధునే।క్షౌద్రంకాంస్యామిషంతైలంద్వాదశ్యా
మష్టవర్జయేత్ ॥ కృత్వాచైవోపవాసంతుయోశ్నాతిద్వాదశీదినే। నై
వేద్యంతులసీమిశ్రంహత్యాకోటివినాశనం। ద్వాదశ్యామాద్యపాదస్తు
కీర్తితోహరివాసరః। మహాదోషకరంచాన్నంసంప్రాప్తేహరివాసరే।
నకార్యంపారణంతత్రవిష్ణుప్రీణనతత్పరైః॥ స్మృత్యంతరే॥ చతుర్ము
హూర్తంద్వాదశ్యామాద్యమేకాదశీతిథౌ। అంతేపిచతుర్ముహూర్తంయ
త్తత్కాలంహరివాసరమితి॥

ఇత్యేకాదశీనిర్ణయః.

* అథద్వాదశీనిర్ణయతే. *

సాచపూర్వవిద్ధాగ్రహీతవ్యా॥ తదుక్తంస్కాందే॥ ద్వాదశీచప్ర
కర్తవ్యాఏకాదశ్యాయుతావిభో। సదాకార్యావవిద్వద్భిర్విష్ణుభక్తై
శ్చమానవైరితి॥ ఉత్తరవిద్ధాంప్రతిషేధతిబృహద్వసిష్ఠః॥ ద్వితీయా
పంచమీచైవదశమీచత్రయోదశీ। చతుర్దశీచోపవాసేహన్యుఃపూర్వో
త్తరేతిథీఇతి॥ ద్వాదశ్యాంకామ్యోపవాసోమార్కండేయేనదర్శితః।
ద్వాదశ్యాముపవాసేనసిద్ధార్థాభూపసర్వశః॥ చక్రవర్తిత్వమతులం
సంప్రాప్తామతులాంశ్రియమితి॥

* అథత్రయోదశీనిర్ణయతే. *

సాచశుక్లకృష్ణపక్షభేదేనవ్యవతిష్ఠతే। తత్రశుక్లత్రయోదశీపూర్వా

విద్ధా గ్రాహ్యా ॥ తదుక్తం బ్రహ్మవైవర్తే । త్రయోదశీ ప్రకర్తవ్యా ద్వాదశీసహితా మునే । భూతవిద్ధా న కర్తవ్యా దర్శః పూర్ణాగకదాచనేతి ॥ నిగమే । షష్ఠ్యష్టమీ అమావాస్యా కృష్ణపక్షే త్రయోదశీ । ఏతాః పరయుతాః పూజ్యాః పరాః పూర్వయుతాస్తథేతి ॥ అత్ర కృష్ణపక్ష ఇతి విశేషణాత్పూర్వవిద్ధావచనస్య శుక్లపక్షవిషయత్వం పరిశిష్యతే ॥

అథ చతుర్దశీ నిర్ణీయతే

తత్ర శుక్లచతుర్దశీ పరవిద్ధా గ్రాహ్యా ॥ అథ వ్యాసః ॥ శుక్లా చతుర్దశీ గ్రాహ్యా పరవిద్ధా సదా వ్రత ఇతి ॥ నారదీయేపి ॥ తృతీయైకాదశీ షష్ఠీ శుక్లపక్షే చతుర్దశీ । పూర్వవిద్ధా న కర్తవ్యా కర్తవ్యా పరసంయుతేతి ॥

భాద్రపద శుక్లచతుర్దశ్యామనన్తవ్రతం

భవిష్యోత్తరపురాణే ॥ అత్ర దైవేహ్న్యుదయికీ గ్రాహ్యా ఇతియుక్తశాస్త్రాదిభిరుదయవ్యాపినీ గ్రాహ్యా । తత్ర తిథ్యన్తరవత్ త్రిముహూర్తవ్యాప్తిర్ముఖ్యః కల్పః । ద్విముహూర్తవ్యాప్తిరనుకల్పః ॥ మధ్యాహ్నే భోజ్యవేళాయాం సముత్తీర్య సరిత్తటే । దదర్శ శీలాం స్త్రీణాం సమూహం రక్తవాససాం ॥ చతుర్దశ్యామర్చయన్తం భక్త్యా దేవం జనార్దనమితి । తత్తు అర్థవాదత్వాన్న స్వాతంత్ర్యేణ కస్యచిదర్థస్య ప్రాపకం ॥ న చాత్ర మధ్యాహ్నః కర్మాఙ్గకాలో విహితః సతి ప్రమాణాంతరే ॥ తస్యోపోద్బలకమర్థవాదవాక్యం భవతి । న చాత్ర ప్రమాణాంతరమస్తీతి కాలనిర్ణయే నిరూపితం । కృష్ణచతుర్దశీ తు పూర్వయుతైవ గ్రాహ్యా ॥ తథా చాపస్తంబః ॥ కృష్ణపక్షేష్టమీ చైవ కృష్ణపక్షే చతుర్దశీ । పూర్వవిద్ధా తు కర్తవ్యా పరవిద్ధా న కస్యచిదితి ॥

అథ శివరాత్రివ్రతం నిర్ణీయతే.

శివస్య రాత్రిః శివరాత్రిరితి తత్పురుషసమాసేన యోగ ఏవ ప్రవర్తమానః శబ్దో రూఢ్యా మాఘకృష్ణచతుర్దశీరూపే కాలవిశేషే నియమ్యతే । శివ

ప్రియా రాత్రిర్యస్మిన్ వ్రత ఇతి బహువ్రీహిసమాసేన యోగేన ప్రవృ-
త్తశబ్దో మాఘ్యా వ్రతవిశేషే నియమ్యతే । యథా పఙ్కజశబ్దః పఙ్కా-
జ్జాయత ఇతి యోగం స్వీకృత్య భేకాదిష్వతిప్రసంగో రూఢిస్వీకారేణ
నివార్యతే । తద్వదత్రాపి యౌగికత్వే సతి శివప్రీతిహేతుషు త్రయోదశ్యా-
దితిథ్యంతరేషు శివరాత్రిత్వం ప్రసక్తం రూఢిపరిగ్రహేణ నివార్యతే ॥
అతః కాలవిశేషే వ్రతవిశేషే చ యోగరూఢోయం శివరాత్రిశబ్దః । తథా
చ స్కాందపురాణే । మాఘస్య కృష్ణపక్షే యా తిథిశ్శైవ చతుర్దశీ । తస్యా
రాత్రిస్సమాఖ్యాతా శివరాత్రిః శివప్రియా ॥ తస్యాం సర్వేషు లింగేషు త
దా సంక్రమతే హరః । యాని కాన్యత్ర లింగాని చరాణి స్థావరాణి చ ।
తేషు సంక్రమతే దేవి తస్యాం రాత్రౌ యతో హరః । శివరాత్రిస్తతః ప్రో
క్తా తేన సా హరవల్లభేతి ॥ కామికేపి ॥ మాఘమాస్యసితే పక్షే విద్యతే యా
చతుర్దశీ । తద్రాత్రిశ్శివరాత్రిస్స్యాత్ సర్వపుణ్యశుభావహేతి । ఈ
శానసంహితాయాం ॥ శివరాత్రివ్రతం నామ సర్వపాపహరం నృణాం । ఆ
చండాలమనుష్యాణాం భుక్తిముక్తిప్రదాయకమితి ॥

అథ అధికారిణః.

అనేనాస్య సర్వాధికారత్వముక్తం, తచ్చ శివరాత్రివ్రతమేకాదశీవ
న్నిత్యం కామ్యం చేత్యుభయవిధం । తత్ర నిత్యత్వమకరణే ప్రత్యవాయప్రా
ప్తా నిత్యశబ్దైరవగంతవ్యం ॥ తే చ స్కాందపురాణే పఠ్యంతే ॥ పరాత్ప
రతరం నాస్తి శివరాత్రిః పరాత్పరం । న పూజయంతి భక్త్యేశం రుద్రం త్రిభు
వనేశ్వరం ॥ జంతుర్జన్మసహస్రేషు భ్రమతే నాత్ర సంశయః । వర్షే వ
ర్షే మహాదేవి నరో నారీ పతివ్రతా ॥ శివరాత్రౌ మహాదేవం కామం భ
క్త్యా ప్రపూజయేత్ । మాఘకృష్ణచతుర్దశ్యాం యశ్శివం సంశితవ్రత ॥
ముముక్షుః పూజయేన్నిత్యం స లభేదీప్సితం ఫలమితి ॥ కామ్యత్వం చ ఫలశ్ర
వణాదవగంతవ్యం । తచ్చ స్కాందపురాణే పఠ్యతే ॥ శివం తు పూజయిత్వా చ

రోజాగర్తి చతుర్దశీం । మాతుర్గపయోధరరసం నపిబేత్సకదాచన । సర్వాన్ భుక్త్వా మహాభోగాన్ సమ్యుతో న ప్రజాయత ఇతి కామ్యవ్రతస్యైశానసంహితాయాం ॥

అథ వర్షసంఖ్యా పర్యతే.

ఏవమేతద్వ్రతం కుర్యాత్ప్రతిసంవత్సరం వ్రతీ । ద్వాదశాబ్దికమేతత్స్యాచ్చతుర్వింశాబ్దికం తువా । సర్వాన్ కామానవాప్నోతి ప్రేత్యచేహ చమానవ ఇతి ॥

అథ వ్రతస్వరూపం

ఉపవాసో జాగరణం పూజనేతి త్రయం సమప్రాధాన్యేన వ్రతస్వరూపం ॥ తదుక్తం నాగరఖండే ॥ ఉపవాసప్రభావేన బలాదపిచ జాగరాత్ । శివరాత్రేస్తథా తత్ర లింగస్యాపి ప్రపూజనాత్ ॥ అక్షయాన్ లభతే లోకాన్ శివసాయుజ్యమాప్నుయాదితి । అత్ర స్కాందపురాణే ద్వంద్వమేకైకం వా పర్యతే ॥ అథవా శివరాత్రించ పూజాజాగరణైర్నయేదితి । అఖండితవ్రతో సాహి శివరాత్రిముపోషయేత్ । సర్వాన్ కామానవాప్నోతి [illegible] సహమోదతే । కశ్చిత్పుణ్యవిశేషేణ వ్రతహీనోపి యః నరః । జాగరం కురుతే తత్ర సముద్రసమతాం వ్రజేత్ ॥ యః పూజయతి భక్త్యా శమనేకఫలతాం వ్రజేదితి । తత్ అథవేత్యనుకల్పోపక్రమాదశక్తవిషయం ॥

అథ ప్రదోష నిశీథవ్యాప్తా.

ప్రదోషనిశీథవేధావత్ర గ్రాహ్యా ప్రదోషవేధా వాయుపురాణేదశితా । త్రయోదశ్యస్తగే సూర్యే చతస్రష్వేవ నాడిషు ॥ భూతవిద్ధా తు యాతత్ర శివరాత్రివ్రతంచరేదితి ॥ కామికేపి ॥ ఆదిత్యాస్తమయే కాలేతత్ర స్తిచేత్సా చతుర్దశీ । తద్రాత్రిః శివరాత్రిస్స్యాత్సాభవేదుత్తమోత్తమేతి ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ ప్రదోషవ్యాపినీగ్రాహ్యా శివరాత్రి చతుర్దశీ । రాత్రౌ జాగరణం యస్మాత్తస్మాత్తాం సముపోషయేదితి ॥ ని

శివవేధో నారదీయసంహితాయాం దర్శితః । అర్ధరాత్రయుతాయ
త్రమాఘకృష్ణచతుర్దశీ । శివరాత్రివ్రతంతత్రసో౾శ్వమేధఫలంలభేదితి॥
ఈశానసంహితాయాం ॥ పూర్వేద్యురపరేద్యుర్వామహానిశిచతుర్దశీ।
వ్యాప్తాసాదృశ్యతేయస్యాంతస్యాంకుర్యాద్వ్రతంనరః॥ మమప్రియక
రీహ్యేషామాఘకృష్ణచతుర్దశీ । మహానిశాన్వితా యత్రతత్రకుర్యాది
దం వ్రతమితి ॥ ఏవంచపూర్వేద్యురేవవాపరేద్యురేవవాయత్రప్రదోష
నిశీథోభయవ్యాప్తిఃతత్రవ్రతమాచరణీయం । తథాచస్కాందపురాణే ॥
త్రయోదశీయదాదేవిదినభుక్తిప్రమాణతః । జాగరే శివరాత్రిస్స్యా
త్ నిశిపూర్ణాచతుర్దశీ ॥ నిశాద్వయేచతుర్దశ్యాంపూర్వాత్యాజ్యా
శుభాన్వితే । దినభుక్తిరస్తమయః । దినద్వయే౾ప్యుభయవ్యాప్తిస్తునసం
భవ్యతే ॥ యామద్వయవృద్ధ్యభావాత్ ॥ దినద్వయే౾ప్యుభయవ్యాప్త్య
భావో౾పినసంభవఇతి । యామద్వయక్షయస్యాభావాత్ ॥ ఏకైకస్మిన్ది
నేయద్యేకైకవ్యాప్తిఃతత్రపూర్వేద్యుర్వ్యాప్తిః పరేద్యుః ప్రదోషవ్యా
ప్తిరిత్యత్రైకైకవ్యాప్తేర్దినద్వయే సమానత్వే౾పిజయాయోగస్యప్రశస్త
త్వాత్ దర్శయోగస్యనిందితత్వాచ్చపూర్వేద్యురేవోపవాసః త్రయో
దశీయోగప్రాశస్త్యందర్శయోగనిందితాచ॥స్కాందపురాణేపఠ్యతే ।
కృష్ణాష్టమీస్కందషష్ఠీశివరాత్రిశ్చతుర్దశీ ॥ ఏతాఃపూర్వయుతాఃకా
ర్యాస్తిథ్యంతే పారణం భవేత్ । మహతామపిపాపానాం దృష్ట్వావైని
ష్కృతిఃపురా॥ నదృష్టాకుస్వతఃపుంసాం దర్శయుక్తాంతిథింపరామితి॥
యదాపూర్వేద్యుర్నిశీథాదూర్ధ్వం ప్రవృత్తాచతుర్దశీ । పరేద్యుస్తు
యవశాన్నిశీథాదర్వాగేవసమాప్తా । తదాపూర్వేద్యుః ప్రదోష ని
శీథవ్యాప్త్యో రుభయోరప్య సంభవాత్ పరేద్యుఃప్రదోషవ్యాప్తేరేక
స్యసంభవాచ్చ పరవిద్ధైవగ్రాహ్యా । ఏతదేవాభిప్రేత్యస్మర్యతే ॥
మాఘాసితేభూతదినం కదాచి దుపైతియోగం యదిపంచదశ్యా । జ

యాం ప్రయుక్తాం న తు జాతు కుర్యాచ్ఛివస్య రాత్రిం ప్రియకృచ్ఛివస్యేతి ॥ యదా పూర్వేద్యుః ప్రదోషాదూర్ధ్వం ప్రవృద్ధా చతుర్దశీ ॥ పరేద్యుః క్షయవశాత్ప్రదోషాదర్వాగేవ సమాప్తా । తదా పరేద్యుర్వ్యాప్తిర్ద్వయాభావాత్పూర్వేద్యుర్నిశీథవ్యాప్తేః సంభవే జయాయోగాచ్చ పూర్వేద్యురేవోపవాసః । అత్రాయం వివేకః ॥ దినద్వయేపి నిశీథవ్యాప్తౌ తదవ్యాప్తౌ వా ప్రదోషవ్యాప్తిర్నియామికా । తథా దినద్వయేపి ప్రదోషవ్యాప్తౌ తదవ్యాప్తౌ నిశీథవ్యాప్తిర్నియామికా । ఏకైకస్మిన్నేకైకవ్యాప్తౌ జయాయోగో నియామక ఇతి ॥

అథ యోగవిశేషః.

వారవిశేషేణ యోగవిశేషేణ యుక్తా త్రిస్పృశీ చ శివరాత్రిః ప్రశస్తా ॥ తథా చ స్కాందపురాణే ॥ మాఘకృష్ణచతుర్దశ్యాం రవివారో యదా భవేత్ । భౌమో వాథ భవేద్దేవి కర్తవ్యం వ్రతముత్తమం ॥ శివయోగస్య యోగో వై తద్భవేదుత్తమోత్తమం । త్రయోదశీ కలాప్యేకా మధ్యే చైవ చతుర్దశీ ॥ అంతే చైవ సినీవాలీ త్రిస్పృశ్యాం శివమర్చయేదితి ॥ నను పూర్వవిద్ధాయాముపవాసః ॥ తదా పరేద్యుస్తిథ్యంతే పారణం । ఏతత్తిథిమధ్యే శాస్త్రం తు పక్షద్వయేపి సమానం ॥ తత్ర తిథ్యంతే పారణవచనాని పూర్వముదాహృతాని । తిథిమధ్యే పారణవచనం తు స్కాందపురాణే పఠ్యతే ॥ ఉపోషణం చతుర్దశ్యాం చతుర్దశ్యాం తు పారణం । కృతైస్సుకృతలక్షైశ్చ లభ్యతే వాథ వా న వా ॥ బ్రహ్మాండోదరమధ్యే తు యాని తీర్థాని సంతి వై । సంస్థితాని భవంతీహ భూతాయాం పారణే కృతే ॥ తిథీనామేవ సర్వాసాముపవాసవ్రతాదిషు । తిథ్యంతే పారణం కుర్యాద్వినా శివచతుర్దశీమితి ॥ బాఢమస్తి ద్వివిధం శాస్త్రం తస్య చ ద్వివిధస్య శాస్త్రస్య ప్రతిపత్తికరణోక్తన్యాయేన వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా । యదా యామత్రయాదర్వాగేవ చతుర్దశీ సమాప్యతే తదా తిథ్యంతే పారణం । యదా చతుర్దశీ యామత్రయమతిక్రామ

తితదాచతుర్దశీమద్యేపూర్వాహ్ణేపారణంకుర్యాదితిచతుర్దశీనిర్ణయః॥

అథ పంచదశీ నిర్ణీయతే

సచ్చవతాదాపరవిద్ధైవగ్రాహ్యా। తథాచబ్రహ్మవైవర్తే॥ భూతవిద్ధానకర్తవ్యాఅమావాస్యాచపూర్ణిమా । వర్జయిత్వామునిశ్రేష్ఠ సావిత్రీవ్రతముత్తమమితి॥ స్కాందేపి ॥ భూతవిద్ధాసినీవాలీనతుతేత్రవతించరేత్। వర్జయిత్వాతుసావిత్రీవ్రతంతుశిఖివాహనేతి।సావిత్ర్యారాజకన్యయాచీర్ణం సావిత్రీవ్రతం తత్తద్భవిష్యోత్తరే దర్శితం॥కథయామికులస్త్రీణాంమహిమ్నామాకరంశృణు॥ యథాచీర్ణంవ్రతంపూర్వంసావిత్ర్యారాజకన్యయేతి। తచ్చ పూర్ణమాస్యా మమావాస్యాయాంచవిహితం ॥ తస్మిన్వ్రతే పర్వవిద్ధాగ్రాహ్యా ॥ ఏతదేవాభిప్రేత్యనారదీయపురాణే। దర్శంచపూర్ణమాసంచపి తుస్సాంవత్సరందినం ॥ పూర్వవిద్ధాము కుర్వాణోనరకంప్రతిపద్యతే । ఇతిదర్శాదిశ్రాద్ధకాండేనిరూపితః॥

అథ ఇష్టికాలస్తునిర్ణీయతే

అత్రగోభిలః॥ పక్షాంతాఉపవస్తవ్యాః పక్షాదయోహియష్టవ్యా ఇతి। అత్రోపవాసశబ్దేనాగ్న్యుపస్తరణంవివక్షితం। తస్మిన్క్రియమాణేయజమానసమీపే దేవతానాంనివాసాత్। తథాచశ్రుతిః। ఉపాస్మిన్శ్వోయక్ష్యమాణేదేవతావసంతియఏవంవిద్వానగ్నిముపస్తృణాతీతి ఉపవాసశబ్దాభిధేయాగ్న్యుపస్తరణాంతస్య పర్వదినకర్తవ్యత్వాద్ధానైర్వతురంశవతి పర్వణిఆద్యాస్త్రయోంశాః కాలాఃపర్వణశ్చతుర్థాంశోయః ప్రతిపదఆద్యాస్త్రయోంశాశ్చయాగస్యకాలః। తదాహలౌగాక్షిః । త్రీనంశానుపవసథ్యస్యయాగస్య చతురోవిదుః। ద్వాపంచాశత్పృచ్ఛేదంత్యా యాగేచవ్రతకర్మణీతి। యాగకాలంయజ్ఞపార్శ్వవ్యాహ- పంచదశ్యాఃపరఃపాదఃపక్షాదేఃపరమాస్త్రయః। కా

లః పార్వణయోగేస్యాదర్ధాంతేతు నవిద్యతఇతి ॥ వృద్ధశాతాతపోపి ॥ పర్వణోయశ్చతుర్థాంశఆద్యాప్రతిపదస్త్రయః। యాగకాలఃసవిజ్ఞేయః ప్రాతరుక్తోమనీషిభిరితి॥ అత్రప్రాతరితివిశేషణాత్ సూర్యోదయస్యోపరిముహూర్తత్రయంయాగస్యముఖ్యఃకాలఇతి । కాలనిర్ణయేప్రతిపదస్తుర్థాంశంనిషేధతి ॥ కాత్యాయనః ॥ నయష్టవ్యంచతుర్థేంశే యోగైః ప్రతిపదః క్వచిత్ । రత్నాంసితద్విలుంపంతిశ్రుతిరేషాసనాతనీతి యదాపర్వప్రతిపదా పునయమారభ్యసంపూర్ణ లిధీభవత స్తదానకోపిసందేహః । యదాపిఖండతిథీ తదానిర్ణయమాహ గోభిలః ॥ ఆవర్తనేయదాసంధిఃపర్వప్రతిపదోర్భవేత్ ।తదహర్యాగఇష్యేతపరతశ్చే॥ రేహని ॥ పర్వప్రతిపదోఃసంధిరర్వాగావర్తనాద్యది । తస్మిన్నహనియష్టవ్యంపరేద్యుస్తమపక్రమః ॥ ఆవర్తనాత్పరస్సంధిర్యదితస్మిన్నుపక్రమః । పరేద్యురిష్టిరిత్యేషపర్వద్వయవినిశ్చయఇతి ॥ లోగాక్షిరపి। పూర్వాహ్ణేవాప్రమధ్యాహ్నేయదిపర్వసమాప్యతె । ఉపోష్యాత్రపూర్వేద్యుస్తదహర్యాగఇష్యతె ॥ అపరాహ్ణేథవా రాత్రౌయదిపర్వసమాప్యతె । ఉపోష్యతస్మిన్నహనిశ్వోభూతేయాగఇష్యతఇతి॥ అహ్నోమధ్యామధ్యాహ్నఇతివ్యుత్పత్తేరావర్తనమత్ర మధ్యాహ్నశబ్దేనాభిధీయతె । ఏవమపరాహ్ణశబ్దోప్యత్రయాగికః ॥ నతుపంచధావిభాగమాత్రేత్యప్రవృత్తః । అతఏవగోభిలేనావర్తనశబ్దఃప్రయుక్తః ॥ శాతాతపోపి ॥ పూర్వాహ్ణేమధ్యమేవాపియదిపర్వసమాప్యతె । తదోపవాసః పూర్వేద్యుఃతదహర్యాగ ఇష్యతఇతి ॥ అహ్నఃపూర్వోభాగః పూర్వాహ్ణః । అహ్నః అపరోభాగః అపరాహ్ణః ॥ అతస్తాభ్యాంశబ్దాభ్యాం ఆవర్తనాత్పూర్వోత్తరభాగావభిధీయేతె ॥ కాలాదర్శేపి ॥ పర్వప్రతిపదోస్సన్ధిర్మధ్యాహ్నే పూర్వతోపివా । అన్వాధానంపూర్వదినేతద్దినేయాగఇష్యతె ॥ పరతశ్చేత్పరేహ్నీష్టిస్సద్దినేన్వాహితిర్భవేదితి ॥

అథ వాజసనేయినాంపౌర్ణమాస్యాంవిశేషః

ఆవర్తనాదయస్సన్ధిర్యద్యన్వాధాయతద్దినే। పరేద్యురిష్టిరిత్యాహు
ర్విప్రావాజసనేయినఇతి॥ యదిమధ్యాహ్నాత్పూర్వంసన్ధిస్స్యాత్తదాసన్ధి
దినేఽన్వాధాయపరేద్యురిష్టిఃకార్యేతివాజసనేయిమతానువర్తినఆహు
రిత్యర్థః। తథాహభాష్యార్థసఙ్గ్రహకారః॥ మధ్యదినాత్స్యాద
హని యస్మిన్పూర్వపర్వణస్సన్ధిరియం తృతీయా। సాసర్వకావాజసనేయి
మతాత్తస్యాముపోష్యాదపరేద్యురిష్టిరితి॥ ఆవర్తనమూర్ధ్వమస్తమస్త
మయాదర్వాగ్యదాసన్ధిస్స్యాత్ తదాసన్ధిమతీతిథిః। ప్రథమరాత్రౌసన్ధి
శ్చేత్సాతిథిర్ద్వితీయా॥ తేడశభాగఅపేక్ష్యపూర్వాహ్ణేసన్ధిమతితిథిస్తృ
తీయా। తత్రపర్వకాలస్యాకర్షణేత్వం పూర్వంవాయదాసన్ధిస్స్యాత్త
దాసన్ధిదినేపర్వచతుర్థాంశోఽప్యష్టిర్భవతి॥

అథ ప్రతిపదంశానాం విషయః

తత్రవిశేషమాహ గర్గః॥ ప్రతిపద్యప్రవిష్టాయాం యదిచేష్టిఃసమా
ప్యతే। పునఃప్రణీయకృత్స్నేష్టిఃకర్తవ్యాయాగవిత్తమైరితి॥ పర్వణశ్చతు
ర్థోంశఃప్రతిపదస్త్రయోంశాశ్చయాగకాలత్వేన విహితాః। తత్రపర్వ
చతుర్థాంశస్యవిషయఉదాహృతః॥ ప్రతిపదంశానాంతువిషయఉదా
హ్రియతే। ఏష కాలేసన్ధౌప్రతిపదః ప్రథమాంశోయాగకాలఃశేషే
సన్ధౌద్వితీయాంశః॥ రాత్రిప్రారంభేసన్ధౌతృతీయాంశఃనసుమేనన్యాయే
నాపరాహ్ణే। సన్ధౌప్రతిపచ్చతుర్థాంశస్యయాగకాలత్వంప్రాప్నోతి॥
తచ్చప్రతిషిద్ధంనయష్టవ్యం॥ చతుర్థాంశఇతిస్మృతేః॥ అతస్తాదృశేవి
షయేయాగఏవకుర్వీతేతచ్చేన్నైవం। వృద్ధశాతాతపేన॥ ప్రతిప్రసవా
భిధానాత్-సన్ధిర్యదాపరాహ్ణేస్యాద్యాగంప్రాతఃపరేహని। కుర్వా
ణఃప్రతిపద్భాగేచతుర్థేఽపినదూష్యతి॥ కాలాదర్శేఽపి॥ చతుర్థఃప
ర్వణోభాగోంశాస్త్రయఃప్రతిపదస్త్రయః। ఆద్యస్తస్యాస్తుషష్ఠేఽపి యా

గకాలఉదాహృతఇతి ॥ తస్యాః ప్రతిపదశ్చతుర్థోంశో యాగకాలఇ
త్యర్థః । ఏవంత్రిష్వాచతుర్థాంశే యాగ ప్రతిషేధోఽర్విషయస్స్యాదితి
చేన్నైవం॥

అథ సద్యఃకాలః.

సద్యస్కాలవిషయమేవరితార్థత్వాత్తంచవిషయందర్శయతి ॥ కా
త్యాయనః ॥ సన్ధిశ్చేత్సఙ్గమాదూర్ధ్వంప్రాక్చేదావర్తనాద్రవేః । స
పౌర్ణమాసీవిజ్ఞేయాసద్యఃకాలవిధౌతిథిరితి ॥ భాష్యార్థసఙ్గ్రహకారో
పి । అన్వాహితశ్చస్తరణోపవాసః పూర్వేద్యురేవ ఖలుపౌర్ణమా
స్యాం ॥ ఆవర్తనాత్ప్రాగ్యది పర్వసన్ధిఃసద్యస్తదావాక్రియతేసమస్తమి
తి ॥ కాలాదర్శేపి ॥ పూర్ణిమాప్రతిపత్సన్ధిర్యదిసఙ్గవమన్తరా । ఆవర్త
నాచ్చప్రాక్తర్హిసద్యస్కాలవిధిర్భవేదితి ॥ ఆపస్తమ్బోపి ॥ పౌర్ణ
మాస్యాంత్వన్వాధాన పరిస్తరణోపవాసాః । సద్యోవాసద్యస్కాలా
యాంసర్వంక్రియతఇతి ॥ సఙ్గవావర్తనయోర్మధ్యేపౌర్ణమాసీప్రతిపదః
సన్ధౌసతిసన్ధిదినాత్పూర్వేద్యుర్వా అన్వాధానాదిపరిస్తరణాన్తంసన్ధిది
నేవాఅన్వాధానాదికంసర్వంక్రియత ఇత్యర్థః ఏవఞ్చ సతిప్రతిపచ్చతు
ర్థాంశప్రతిషేధవచన మత్రవిషయే సావకాశంవికృతి రూపాయామిష్టౌ
స్తుకామమాహకాత్యాయనః ॥ ఆవర్తనాత్ప్రాగ్యదిపర్వసన్ధిః కృత్వాతు
తస్మిన్ప్రకృతింవికృత్యాః । తత్రైవయోగఃపరతోయదిస్యాత్తస్మిన్వికృ
త్యాఃప్రకృతేఃపరేద్యురితి ॥ ఆవర్తనేతఃపురావాపర్వసన్ధౌతస్మిన్సన్ధి
దినేప్రథమంపశ్చాద్వికృతేః సన్నియోగఃకర్తవ్యః । యద్యావర్తనాత్పరతః
సన్ధిస్తదాకేవలసన్ధిదినాత్పరేద్యురనుష్ఠేయఇత్యర్థః ॥ ఆవర్తనేతః పూ
ర్వకాలే తతఃపరకాలేవాసంధిరిత్యేతేషు త్రిష్వపిపక్షేషుసన్ధిదినఏవవికృ
తేరనుష్ఠానం । ప్రకృతేస్తుపూర్వోక్తరీత్యాసన్ధిదినేపరేద్యుశ్చానుష్ఠా
నంవ్యవస్థితమ్ ॥

పర్వాదేః కాలః

తదేవంసంపూర్ణతిథిః । ఇష్టిపశుసోమవికృతీనాంకేవలపర్వైవకాలః ॥ ఖణ్డాంగౌతుపూర్వోక్తఃకాలః ॥ తదేతదాపస్తమ్బ ఆహ ॥ యదీష్ట్యాయదిపశునా యదిసోమేన యజేతామావాస్యాయాం పౌర్ణమాస్యాంవాయజేతేతిపర్వప్రతిపదోఃసన్ధిముపజీవ్యాన్వాధానేష్టికాలౌ వ్యవస్థాపితౌ ॥

తిథిక్షయవృద్ధౌ

అత్రతిథిక్షయవృద్ధౌసన్ధివిషయం కిఞ్చిద్విశేషమాహకాత్యాయనః ॥ పరేహ్నిఘటికాన్యూనాస్తథైవాభ్యధికాశ్చయాః । యదర్ధగ్లం ప్రత్యపూర్వస్మిన్హ్రాసవృద్ధ్యాప్రకల్పయేదితి ॥ లౌగాక్షిరపి ॥ తిథేఃపరస్యాంఘటికాస్తుయాస్స్యుర్న్యూనాస్తథావాభ్యధికాస్తుతాసాం । అర్ధంవియోజ్యంచతథాప్రయోజ్యంహ్రాసేచవృద్ధౌప్రథమేదినేస్యాదితి ॥ కాలాదర్శేఽపి ॥ పర్వణిక్షయగేవృద్ధౌపరస్యాహ్నఃక్షయోదయజది । అర్ధగ్లంప్రత్యయదాన్యాయందినేపూర్వత్రయోజయేదితి ॥ పర్వణిపూర్ణిమాయామమావాస్యాయాంచక్షయగేక్షయగామినిసతివృద్ధౌవృద్ధిగామినిసతిపరస్యాహ్నఃప్రతిపదఃక్షయతిథిః । హ్రాసవృద్ధీఅర్ధగ్లంప్రత్యర్ధకల్పనేనయథాన్యాయం యథాసంఖ్యంక్రమేణపూర్వత్రదినేయోజ్యఇత్యర్థః ॥ పూర్వేద్యుఃపూర్ణిమామావాస్యావా పంచాశద్ఘటికాపరేద్యుః ప్రతిపదపితావతీతయా యథాస్థితామేనోపజీవ్యసన్ధిర్జ్ఞేయః ॥ యదాతుప్రతిపదఃషడ్ఘటికాః క్షీయన్తేతదాఘటికాత్రయః క్షయగిపర్వణియోజనీయః । తస్మిన్యోజితేద్వాదశఘటికామావాస్యాభవతి ॥ అనేనన్యాయేనషడ్ఘటికావృద్ధౌ ఘటికాత్రయమేయోజితేఅష్టాదశఘటికామావాస్యా భవతితథాసత్యావర్తనామర్ధ్వంసన్ధిఃప్రవర్తతేఏవంసన్ధింవిజ్ఞాయతదనుసారేణాన్వాధానేష్టీఅనుష్ఠేయే ॥

(*) { అథబోధాయనకాత్యాయనమతాను
సారిణాంఅమావాస్యాయాంవిశేషః॥ } (*)

తదాహకాత్యాయనః॥ సినీవాల్యపరాహ్ణే చంద్రమాపస్తంబసామి
నాం । సాయాహ్నేద్విత్రినాడీచేత్సాబోధాయనకణ్వయోరితి ।శ్రా
ద్ధేష్వేవమేవతిథిర్గ్రాహ్యా । యతస్సఏవాహ ॥ చతుర్దశీదినాంతేతు
చతుస్త్రింశద్ఘటీయది । అమాభూతేవకర్తవ్యం శ్రాద్ధంవాజసనేయి
భిరితి ॥కాలనిర్ణయే ॥ అస్తమయాదర్వాక్స్వల్పామావాస్యోపేతాయా
మపిచతుర్దశ్యాంశ్రాద్ధాన్వాధానే కర్తవ్యేఇతి ఏతచ్చతిథిసామ్యేద్రష్ట
వ్యం । తిథిక్షయేతుఅస్తమయాత్పర్వంచతుర్దశ్యనువృత్తావపితస్మిన్నేవ
దినేశ్రాద్ధాన్వాధానే ॥ తథాచబోధాయనః ॥ చతుర్దశీతుసంపూ
ర్ణాద్వితీయాక్షయకారిణీ । చతుష్టిరమాయాంస్యాద్భూతేకన్యాదిక
క్రియేతి ॥ అస్యార్థః ॥ చతుర్దశీసంపూర్ణాస్తమయపర్యంతవర్తినీఅథి
కావాద్వితీయాక్షయకారిణీ ప్రతిపద్దినే సాయాహ్నవర్తినీ అత్రామా
యాంచరుస్థాలీపాకఇష్టిశ్చస్యాత్ భూతేచతుర్దశ్యాంకవ్యాదిక శ్రాద్ధా
న్వాధానేఇత్యర్థః ॥ సఏవ ॥ చతుర్దశీచతుర్యామేత్వమావాస్యాన
దృశ్యతే ।శ్వోనూతేప్రతిపద్యాత్రభూతేకవ్యాదికాక్రియేతి ॥ అస్యా
ర్థః ॥ చతుర్దశీదినేచతుర్యామేఅమావాస్యానదృశ్యతే యది అమా
వాస్యాయామస్తమయాత్ప్రాక్ ప్రతిపద్దృశ్యతే । తదాభూతేచతుర్ద
శ్యాంకవ్యాదికాక్రియేత్యర్థః॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ అమాయాంతుదివా
యుక్తాప్రతిపద్ఘటికాదివా। తత్రైవేష్టిసమాప్తిస్స్యాత్తిథివృద్ధిర్భవేన్న
చేత్ ॥ ద్వితీయాస్తమయేకాలేఘటికైకాపిదృశ్యతే । అత్రయాగం నకు
ర్వంతి విశ్వేదేవాః పరాఙ్ముఖాః ॥ ద్వితీయాతుదివాయుక్తానాడ్యేకా
ప్రతిపత్తిథౌ । అమావాస్యాచతుర్దేశాంశేయాగస్తత్రసమాప్యతఇతి ॥
పూర్వేద్యురన్వాధానం అమావాస్యాయాంయాగసమాప్తిరిత్యర్థః ।

బోధాయనః ॥ యదాచతుర్దశీయామం తురీయమనుపూరయేత్ । అ
మావాస్యా క్షీయమాణా తదైవ శ్రాద్ధమాచరేదితి ॥ అస్యార్థః ॥ చతు
ర్దశ్యాస్తురీయం యామం యదామావాస్యానుపూరయేత్ స్పృశేత్ ।
సా చామావాస్యా పునః క్షీయమాణా పరేద్యుశ్చతుర్థయామే ప్రతిపద్యుక్తా త
దైవ అమావాస్యాస్పృష్టచతుర్దశీదినపవ శ్రాద్ధాన్వాధానే కుర్యాదిత్య
ర్థః ॥ బోధాయనవృద్ధశాతాతపౌ ॥ ద్వితీయా త్రిముహూర్తా చేత్ ప్ర
తిపద్యాపరాహ్ణికీ । అన్వాధానం చతుర్దశ్యాం పరతః సోమదర్శనా
దితి ॥ ప్రతిపద్దినే సోమదర్శనాదమాయామిష్టిరిత్యర్థః ॥ కాలాదర్శేఽపి ॥
భూతే న్వాహితిరిష్టిస్తు శ్వశ్చంద్రస్యదర్శనాదితి । ప్రతిపద్యస్తమయా
త్పూర్వం ద్వితీయా త్రిముహూర్తా చేత్తదా భూతే చతుర్దశ్యామన్వాధా
నం । చతుర్దశ్యాః పరేద్యుర్భవేత్ ॥ తస్మాచ్చ చంద్రస్యదర్శనాత్
చతుర్దశ్యుత్తరదినాదుత్తర దినే చంద్రస్యదర్శనాత్ తత్రేష్టిర్నకర్త
వ్యేత్యర్థః । త్రిముహూర్తేతి ఘటికామాత్రవ్యాప్త్యుపలక్షణం ॥ అ
వాగస్తమయాద్యత్ర ద్వితీయా ఘటికా భవేత్ । తత్రయామం నకుర్వీత
తదా చంద్రస్యదర్శనాదితి ॥ చంద్రదర్శనరాహిత్యమేవాభిప్రేత్య
బోధాయనకారికాసు పఠ్యతే । ఇష్టేరలం ప్రతిపదోహ్నాతదైవ నాడ్య
స్సప్తాష్టవా యత్ర భవంతి తస్మాత్ ॥ క్షీణాసు నాడీషు వినష్టపూర్వాః క
ల్పోథ వృద్ధౌ తు భవేద్ద్వితీయ ఇతి ॥ అయమర్థః ॥ అమావాస్యాతిథే
స్సంబంధినీషు క్షీణాసు నాడీషు తస్మిన్దినే అస్తమయాత్పూర్వపరం ప్రతి
పదస్సంబంధిన్యో నాడ్యస్సప్తాష్టవా యది భవంతి తదా తద్దినమిష్టేరలం
యోగ్యం ॥ సోయమేకః పక్షః ॥ అమావాస్యాప్రతిపదౌ యదా వర్ధే
తే అస్తమయాత్పరం ప్రతిపదనువర్తతే తదా ద్వితీయః కల్పో భవేత్ అ
మావాస్యాయామన్వాధాయ సోమదర్శనరహిత ప్రతిపద్దినే యాగః
కర్తవ్య ఇతి ॥ ఏవం చ తిథివృద్ధిపక్షే చతుర్దశ్యా అస్తమయాత్పూర్వ

మమావాస్యాయోగే అమావాస్యాయాంచాస్తమయాత్పూర్వం ప్రతిప
ద్యోగేచ ప్రతిపద్దినేఽస్తమయాత్పరం ప్రతిపదనువృత్తౌ తిథివృద్ధిర్భవే
దితి పూర్వోక్తవచనాత్ప్రతిపద్యుక్తామమావాస్యాయామన్వాధానం
ప్రతిపదియాగః కర్తవ్యః ॥ తిథిసామ్యే తిథిక్షయేచ చతుర్దశ్యామ
న్వాధానం పర్వణి యాగః ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ ఆదిత్యేస్తమితే చంద్రః
ప్రతీచ్యాముదియాద్యదా । ప్రతిపద్యపి పత్తిస్స్యాత్పంచదశ్యాం యజే
త్తదా ॥ అమావాస్యాతు పూర్వేద్యురదృష్టేందుః ప్రదృశ్యతే । దృష్టచం
ద్రేనకర్తవ్యా యామస్త్రయపరేహని ॥ దృష్టచంద్రదినే చేత్స్యాద్ద్వియామా
స్త్రిపరాఙ్ముఖా ఇతి ॥ ప్రతిపద్దినేఽస్తమయాత్పూర్వం ఘటికామాత్రం ద్వి
తీయాసంభవే చంద్రస్య దర్శనాత్తత్ర యాగో న కర్తవ్య ఇత్యర్థః ॥ కా
త్యాయనోపి ॥ అన్వాధానం భూతతిథ్యాం తు కుర్యాత్ సాయాహ్నే చే
త్సంప్రతిష్ఠా ద్వితీయా ॥ తస్యాం తిథ్యాం దర్శనాత్ ప్రత్యనిందోః పర్వ
ణ్యక్తో యాగకాలోఽనితాంత ఇతి ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ ఇందోర్నిరుప్తే హవిషి
పురస్తాదుదితే విధోః । యద్వైగుణ్యం హి తేతస్మిన్పశ్చాదపి తిథిర్భ
వేదితి ॥ అయమర్థః ॥ ఇయమవిచారేణామావాస్యాబుద్ధిం కృత్వా హ
విర్నిర్వాపే కృతే యస్మిన్దినే ఉషఃకాలే పూర్వస్యాం దిశి చంద్రమా ఉదే
తి తదా దర్శనకాలస్యాప్రాప్తత్వాత్ కాలాపరాధం నిమిత్తీకృత్య దర్శే
దేవతామపనీయ దాత్రాది గుణవిశిష్టాన్యగ్న్యాది దేవతాంతరాణ్యు
ద్దిశ్య యాగో విహితః తైత్తిరీయబ్రాహ్మణం యస్య హవిర్నిరుప్తం పురస్తా
చ్చంద్రమా అభ్యుదేతి త్రేధా తండులాన్విభజేద్యే మధ్యమాస్స్యుస్తాన
గ్నయే దాత్రే పురోడాశమష్టాకపాలం కుర్యాదిత్యాదినా సోయం దృ
ష్టాంతః హవిషి నిరుప్తే సతి తత ఊర్ధ్వం పూర్వస్యాం దిశి చంద్రమస్యు
దితే యద్వైగుణ్యం తదేన వైగుణ్యం పూర్వదినే పంచమదిశి చంద్రాద
ర్శే భవతీతి ఏతదేవ బోధాయనమతముపోద్బలయతి శ్రుతిః ॥ యస్మిన్న

మాంసపురస్తాత్పశ్చాత్సోమో న దృశ్యతే । తదహర్యజేతేతిచంద్రదర్శనా
స్థాయాం ॥ శుక్లప్రతిపదియాగానుష్ఠానే ప్రాయశ్చిత్తమాహ కాత్యా
యనః ॥ యజనీయేహ్ని సోమశ్చేద్వారుణ్యాందిశి దృశ్యతే । తత్ర వ్యా
హృతిభిర్హుత్వా దండం దద్యాద్ద్విజాతయ ఇతి ॥ యత్తు బోధాయనవ
చనం ॥ మధ్యాహ్నాత్పరతో యత్ర చతుర్దశ్యనువర్తతే । సినీవాలీతు
సా జ్ఞేయా పితృకార్యేషు నిష్ఫలేతి॥ తద్బోధాయనీయ వ్యతిరిక్తవిషయం॥
అన్యథా పూర్వోక్తవచననిచయవిరోధస్స్యాత్ పూర్ణిమాయాంబోధా
యనమతావలంబినాం విశేషదర్శనాత్ వాజసనేయినామేవ విశేషదర్శ
నాత్ వాజసనేయివ్యతిరిక్తానాం సర్వేషాం పూర్వోక్త ఏవ ప్రకారో
వగంతవ్యః ॥ ఇతీష్టినిర్ణయః.

అథ నక్షత్రనిర్ణయః.

తత్ర మార్కండేయః ॥ నక్షత్రంచ అహోరాత్రం యస్మిన్నస్తమి
తో రవిః । యస్మిన్నుదేతి సవితా తన్నక్షత్రం దినం గతేదితి ॥ అయమర్థః॥
ద్వివిధో నక్షత్రసంబంధి కాలవిశేషః । అహోరాత్రోదితంచాన్యన్మేయం॥
కర్మాపిద్వివిధమ్॥ అహోరాత్రిసాధ్యం దినసాధ్యంచ ఉపవాసైకభ
క్తాదికమహోరాత్రసాధ్యం యద్యప్యల్పకాలనిర్వాహ్యం భోజనమే
కభక్తనక్తయోస్సర్వరూపంతథాప్యహోరాత్రభోజనానంతరస్యైక
భక్తాదినియమస్యాభోజనాంతర పరిత్యాగసహితస్యైవభోజ
నస్యైకభక్తాదిస్వరూపత్వాదహోరాత్ర సాధ్యత్వమవిరుద్ధం ॥ దాన
ప్రతిశ్రాద్ధాదావహన్యేవ కర్తవ్యతయా దానాదికం దినసాధ్యంత
త్రోపవాసాదావసిథవ్యాప్యస్తమయవ్యాపి నక్షత్రం గ్రాహ్యం । ద్రవ
తదానాదౌతు సూర్యోదయవ్యాపి నక్షత్రం గ్రాహ్యమితి ॥ తదుక్తం
స్కాందపురాణే ॥ తత్రోపవసేదృక్షే యస్మిన్నిశిభో యదాభవేత్ ।

ఉపోషితవ్యంనక్షత్రంయస్మిన్నాస్తమయాద్రవిః ॥ ఉపవాసేయద్భక్షం స్యాత్తద్దినస్తైకభక్తయోరితి । అస్తమయయోగోముఖ్యః ॥ నిశీథయోగోనుకల్పః ॥ విష్ణుధర్మోత్తరే ॥ సాతిథిస్తచ్చనక్షత్రం తస్మిన్నభ్యుదితోరవిః ॥ తిథావకర్మాణికుర్వీత హ్రాసవృద్ధీనకారణమితి ॥ ఏతదుపవాసనక్షత్రవ్రతాదివిషయం। యద్యప్యత్రసూర్యోదయకాలేనక్షత్రసద్భావమాత్రం ప్రతీయతేనతుపరిమాణ విశేషః । తథాపిపరిమాణస్యతిథివక్ల్ప్తత్వాత్తన్న్యాయేన అత్ర "నక్షత్రంవ్రతదానయోరితి" వచనేనఉదయాదిత్రిముహూర్తవ్యాపినక్షత్రంగ్రాహ్యం ॥ నక్షత్రశ్రాద్ధేతుఅపరాహ్ణస్య పార్వణశ్రాద్ధకాలత్వేన తద్వ్యాప్తిరాశ్రయణీయయోగఉపవాసాదావస్తమయవ్యాపినీగ్రాహ్యా ॥ దానవ్రతయోరుదయాది త్రిముహూర్తవ్యాపినీగ్రాహ్యా ॥ శ్రాద్ధేతుకర్మకాలవ్యాపీగ్రాహ్యః ॥ బలాదికరణానాంతిథ్యర్థపరిమితత్వేన దినద్వయవ్యాపిత్వ సందేహాభావాదుదయేస్తమయేవాయస్మిన్దినే కరణసద్భావః తస్మిన్నేవదినే తత్కార్యానుష్ఠేయం । సంక్రాంతి గ్రహణాది కాలోనైమిత్తికస్నానాది ప్రకరణేనిరూపితః ॥

ఇతి వైద్యనాథ దీక్షిత విరచితే స్మృతిముక్తాఫలే

కాలనిరూపణం నామపంచమః

పరిచ్ఛేదః.